

Вікторія ТУРЯНИЦЯ

**ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНА СЛОВАЧЧИНА:
ТРАНСФОРМАЦІЯ У ДЕМОКРАТИЧНУ ДЕРЖАВУ,
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Вікторія ТУРЯНИЦЯ

**ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНА СЛОВАЧЧИНА:
ТРАНСФОРМАЦІЯ У ДЕМОКРАТИЧНУ ДЕРЖАВУ,
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Навчальний посібник

Ужгород – 2012

ББК Х 9 (4 Слов.) 304
УДК 342.72 (437. 61)
Т89

У навчальному посібнику розглянуто теоретико-методологічні засади та еволюцію правової думки щодо прав і свобод людини і громадянина, міжнародні нормативно-правові акти, подано підходи до класифікації і трактування змісту прав і свобод, вказано сучасні тенденції вдосконалення прав і свобод.

На основі постсоціалістичної Словаччини проаналізовано трансформацію її в демократичну державу, закріплення, класифікацію та вдосконалення конституційних прав і свобод на етапах інтеграції у Євросоюз та можливість використання досвіду для України.

Посібник призначений для науковців, викладачів і студентів юридичних факультетів. Він стане корисним також і тим, кого цікавлять проблеми сучасної теорії та практики прав і свобод людини і громадянина.

Рецензенти:

Переш І.Є., кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Відповідальний редактор Лемак В.В., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рекомендовано до друку редакційно-видавничою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Протокол № від 2012 р.

ISBN _____

© Туряниця В.В., 2012

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА	4
-------------------------	---

Розділ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

1.1. Забезпечення прав і свобод: зміст поколінь прав.....	
1.2. Тенденції розвитку сучасної теорії права: класифікація та напрями вдосконалення прав і свобод.....	

Розділ II. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В ДЕМОКРАТИЧНЕ

2.1. Постсоціалістичне суспільство: ознаки, фактори, фази і темпи переходу в демократичне.....	
2.2. Закріплення, класифікація та вдосконалення прав і свобод у Конституції Словаччини.....	
2.3. Етапи інтеграції Словаччини у Євросоюз	
2.4. Досвід Словаччини для України.....	

ВИСНОВКИ	
-----------------------	--

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
---	--

ВІД АВТОРА

Людство давно усвідомило проблему прав і свобод людини. Всесвітня історія боротьби за права та свободи засвідчує: всі народи світу намагалися і намагаються визначити суть цінності людини, її прав та свобод. Про це яскраво засвідчують факти боротьби за громадянські, політичні, соціально-економічні та культурні права, кампанії проти рабства, нерівності, дискримінації, расизму, геноциду, апартеїду тощо.

Актуальною і особливо гострою постала одна з проблем в кінці ХХ на початку ХХІ століть для постсоціалістичних країн – проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина, трансформації держав у демократичні та курс на інтеграцію в Європейський Союз.

На прикладі постсоціалістичної Словацької Республіки автор і розкриває у навчальному посібнику ці найгостріші проблеми, аналізує шляхи їх реалізації та упушення, що були наявні, а також акцентує увагу на досвіді, який могла б використати Україна на цьому магістральному шляху.

Виклад матеріалу здійснено у стислій формі з важливих проблем, котрі знаходилися і є сьогодні в полі зору різних форм суспільної думки – філософської, політичної, етичної і особливо правової.

Видання базується на міжнародному і внутрідержавному чинному законодавствах, теоріях і концепціях, які на сьогодні наявні в науковій літературі та практиці їх застосування в сучасному глобалізованому світі.

Метою посібника є в доступній формі розкрити одну з багатопланових проблем – проблему прав і свобод людини і громадянина. Автор акцентує увагу на умови і фактори в історичному розвитку формування і функціонування прав і свобод.

Структурно навчальний посібник побудований за логікою розвитку прав і свобод, зміни їх змісту, класифікації та вдосконалення від реальних умов. Він складається з двох розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури.

Перший розділ розкриває теоретико-методологічні засади прав і свобод людини. В ньому чітко вибудована лінія історії виникнення та розвитку прав і свобод людини і громадянина, сучасний стан і перспективи подальшого вдосконалення і розвитку в процесі глобалізації світу.

У першому параграфі розділу проаналізовано забезпечення прав і свобод, зміст поколінь прав. Другий параграф розкриває тенденції розвитку сучасної теорії права, класифікацію та напрями вдосконалення прав і свобод.

Другий розділ «Трансформація постсоціалістичного суспільства в демократичне», який складається з чотирьох параграфів, комплексно розкриває ознаки, фактори, фази і темпи переходу постсоціалістичного суспільства в демократичне, а також закріплення, класифікацію та вдосконалення прав і свобод в Основному законі Словаччини – Конституції. Виділено етапи інтеграції постсоціалістичної Словаччини у Євросоюз. Окремий параграф розкриває суть досвіду Словаччини та можливість його використання для України.

Посібник стане корисним у навчальному процесі, для теоретиків і практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасної теорії та практики прав і свобод людини і громадянина.

Розділ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

1.1. Забезпечення прав і свобод: зміст поколінь прав

Простежуючи історію прав людини від витоків і до нинішнього їх усвідомлення як світового стандарту, професор Вищої школи міжнародних студій Денверського університету Джек Донеллі, автор багатьох робіт, що торкаються різноманітних питань людських прав і свобод, відзначає: «Кожне суспільство має своє уявлення про справедливість, чесність, гідність і повагу. Права людини – це не що інше як один із шляхів конкретного втілення концепції соціальної справедливості» [1]. У 1789 році були прийняті дві історичного значення декларації прав людини. Перша була схвалена 26 серпня у Франції – Декларація прав людини і громадянина, а друга 25 вересня в Америці – Білль про права. Ці країни створили міцне підґрунтя для подальшої розробки і вдосконалення прав і свобод людини, що відчутно й на сьогоднішніх конституціях різних держав світу. Права і свободи людини ставали, є і будуть стрижнем не тільки теорії, а й практики, а навколо розширення поняття прав людини розгорталось і буде розгортатися багато дискусій.

Зміст і обсяг понять прав і свобод людини і громадянина зміцнювалися і розширювалися з розвитком міжнародних відносин і міжнародного права. Особливо це відчутно після першої світової війни з утворенням Ліги Націй. Це був значний період у цьому плані. Однак події перед Другою світовою війною та й сама вона виявила недоліки в міжнародному регулюванні прав і свобод людини і громадянина, що й призвело до створення міжнародної інституції ООН та Міжнародного Білля про права людини [2]. Устав ООН зобов'язував держави розвивати міжнародне співробітництво з метою поваги і дотримання основних прав і свобод людини без врахування приналежності до раси, мови, релігії, статі.

Більш про права людини на сьогодні включає в себе такі міжнародні угоди: Загальну декларацію прав людини; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські та політичні права; другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, спрямований на відміну смертної кари.

Поширене вирішення даної проблеми набуло інтенсивного розвитку після створення Організації Об'єднаних Націй. Саме під її егідою було розроблено Загальну декларацію прав людини, прийняту 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН. Цей важливий міжнародно-правовий документ став етапним у розвитку світової цивілізації. Він заклав на демократичних засадах програму дій щодо реального утвердження та функціонування на практиці прав людини.

Зміст Загальної декларації прав людини і прийняті на її основі інші міжнародні документи, зокрема, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, дають підстави говорити про цінність і значення цих юридичних документів не тільки в плані закріплених у них основних прав і свобод, але і механізмі їх імплементації.

Сьогодні практично не існує в світі країн, які б не враховували у своїй законотворчій діяльності набутоків міжнародних правових утворень щодо прав людини. До інших найважливіших міжнародних правових утворень, що ефективно функціонують, зазначає В.Опришко, необхідно віднести і систему загального права, що поширює свою дію на всі держави та міжнародні організації. Це ядро всієї міжнародно-правової системи. Це право спирається на презумпцію універсальності дії його норм, оскільки є правом міжнародного співтовариства в цілому. Тому будь-яка держава зобов'язана поважати дане право [3].

ООН займає одне з провідних місць у формуванні принципів і норм у галузі прав людини. Саме нею були розроблені і прийняті важливі міжнародні

документи з прав людини, норми яких визнаються шляхом укладання багатосторонніх міжнародних договорів та угод.

Стандарти прав і свобод людини були розроблені і узаконені на міжнародно-правовому рівні. Виділяють декілька груп цих документів. До *першої* відносять положення про права людини, відображені в Статуті ООН, та документи, що входять до Міжнародного Білля про права людини. Документи даної групи є основною нормативною базою для міжнародно-правових стандартів щодо прав людини та її захисту.

Другу складають міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів (положення Гаазьких конвенцій 1899 р. і 1907 р. про закони і звичаї війни, а також чотири Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і Додаткові протоколи до них від 1977 року). До *третьої* входять міжнародні документи, що стосуються відповідальності за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів (Нюрнберзький статут і вироки Міжнародних військових трибуналів в Нюрнберзі і Токіо, Конвенція про попередження злочинів геноциду і покарання за них, Конвенція про незастосування строків давності до військових злочинів і злочинців проти людства, Конвенція про припинення злочинів апартеїду і покарання за нього, Статут Міжнародного Кримінального Суду) [4].

Слід акцентувати, що саме на основі міжнародних документів, котрі стосуються прав людини, маємо на сьогодні такі основоположні загальновізані принципи: повага суверенітету держав і недопустимість втручання в їх внутрішні справи, самовизначення народів і націй, рівноправність усіх людей і т.д., а також принцип, згідно з яким повинні дотримуватися відповідні фундаментальні права людини в будь-якій ситуації, в тому числі й під час збройних конфліктів.

Після Другої світової війни створюються й інші системи захисту прав і свобод людини. Одна з найстарших – Рада Європи, яка прийняла у листопаді 1950 року Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод. Як зазначають дослідники, цінність її полягає не тільки у тому, що вона

постійно розвивається, вдосконалюється і поповнюється новими документами, а і в створенні механізму їх імплементації та захисту прав людини [5]. Практично Європейська конвенція увібрала весь перелік громадянських і політичних прав, вважаючи, що найбільш цінними та плідними засобами гарантування прав і свобод людини є політичні та правові засоби.

У цей час створюється і рада з безпеки і співробітництва в Європі (РБСЄ), яка в 1994 році реорганізувалася в Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Усе це призводить до інтеграції країн даного континенту і створює умови для єдиного європейського правового поля щодо захисту основних прав і свобод людини.

Аналогічною Європейській конвенції є Міжамериканська конвенція з прав людини, яка прийнята в 1969 році і в багатьох аспектах скопійована з Європейської. Однак вона не врахувала реалії життя на латиноамериканському континенті, зокрема соціально-економічні умови, політичну та правову стабільність і т.п.

У 1981 році африканські держави створили на своєму континенті регіональну організацію з прав людини, прийнявши Хартію прав людини і прав народів. На відміну від Міжамериканської конвенції положення Африканської хартії враховують специфіку даних країн і їх завдання. Таким чином, досвід Європи проник уже майже в усі регіони світу. Правда, права людини на різних континентах світу мають свою специфіку розвитку. Це обумовлено в першу чергу характером приналежності до відповідної цивілізації.

Кодекс прав людини вироблявся як на внутрідержавному, так і міжнародному рівнях протягом значного часу. А тому сьогодні, залежно від часу проголошення тих чи інших прав, їх еволюції, права поділяють на три покоління. Уперше такий поділ-класифікацію запропонував французький вчений К.Васак.

До *першого покоління* відносять невідчужувані особисті (громадянські) та політичні права («негативні») та традиційні (право на свободу думки, право на рівність, право на свободу від дискримінації, право на свободу мирних

зібрань, на безпеку особи від свавільного арешту, затримання, на гласний розгляд справи незалежним і упередженим судом і т.п.), що сформулювалися в процесі здійснення буржуазних революцій та були розширені в практиці та законодавстві демократичних держав (Хабеас корпус акт 1679 р. і Білль про права 1689 р. в Англії, Декларація незалежності 1776 р. і Білль про права 1791 р. в США, Декларація прав людини і громадянина 1789 р. у Франції).

Друге покоління складають соціально-економічні права («позитивні»), а саме: право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, право на житло і його недоторканість і т.п. Прикладом слугують Маніфест німецького кайзера 1881 р., Веймерська конституція 1919 р., Конституція СРСР 1936 р., в яких відображені нормативи соціальних, економічних і культурних прав, а також Загальна декларація прав людини (1948 р.), Європейська соціальна хартія (1961 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) та інші документи. Це був новий поступ удосконалення і розширення прав і свобод людини.

Третє покоління вбирає у себе тільки колективні (солідарні) права (право на участь у культурному житті, право на суверенну рівність держав і націй, право на суверенітет народу, право на мир, на чисте довкілля, міжнародного порядку інформацію), які знайшли своє відображення в конституціях посткомуністичних країн Європи. Вітчизняний дослідник Н.Оніщенко наголошує, що дане покоління прав і свобод людини і громадянина в першу чергу пов'язане з науково-технічною революцією, швидким розвитком новітніх технологій, глобалізацією ризиків, погіршенням екології на планеті [6].

Обґрунтовано доводять науковці про нагальну необхідність розробки *четвертого покоління* прав людини. Сьогодні, зазначає Ю.Шемшученко, ми є свідками народження під дахом Ради Європи прав людини четвертого покоління, пов'язаних з етичними питаннями науково-технічного прогресу, – виникненням нових технологій, генної інженерії, біомедицини тощо [7]. А В.Лемак зокрема доводить: «Не можна не завважати ще кілька факторів, котрі

впливатимуть на четверте покоління прав людини. По-перше, терористичні акти 11 вересня 2001 р. в США істотно вплинуть на розвиток уявлень про права людини не лише на буденному, а й науковому рівні. Право на безпеку, котре зараз закріплене (окремо від права на життя) лише в деяких країнах на конституційному рівні, поза сумнівом, займе провідні позиції в переліку прав людини. Головне, щоб цей природний процес не призводив до звуження інших, «традиційних» прав і свобод.

По-друге, формулювання прав і свобод в актах внутрішнього права чи міжнародних документах суттєво відстають від розвитку новітніх технологій початку XXI ст. Розвиток аерокосмічних технологій призвів до можливості здійснення спостережень з космічних апаратів приватного життя без огляду на процесуальне законодавство в тій чи іншій країні. Розвиток комунікаційних технологій деяких розвинутих країн робить можливим для них створення глобальної системи телефонного прослуховування не лише власних громадян, а й цілих континентів. Людина (або ж навіть держава) стає беззахисною перед такими технологіями. Тому, очевидно, технологічний прогрес знайде своє відображення в нових редакціях основоположних міжнародних документів з прав людини, в тому числі Загальної декларації прав людини» [8]. З таким твердженням важко не погодитися.

Своєрідну думку з приводу прав людини і вимог, які поширюються сьогодні як права, висловив Говард Сінкотта. Він, зокрема, пише: «Як принцип, ідея захисту прав людини приймається широко. Цей принцип включений у конституціях багатьох країн світу, а також у Статут Організації Об'єднаних Націй і в такі міжнародні документи як Заключний акт Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі...

Уряди захищають такі невід'ємні права як, наприклад, свобода слова шляхом самостриманості і обмеження своїх власних дій. Забезпечення коштів на освіту, на охорону здоров'я та гарантування праці вимагають протилежного, а саме активної участі уряду у здійсненні певної політики і програм. Запевнення охорони здоров'я і освітніх можливостей повинні бути

природженим правом усіх дітей. Сумним фактом є те, що такого права нема, а здатність окремих суспільств досягти таких цілей різниться від країни до країни. Якщо уряди намагаються перетворити кожне прагнення своїх громадян у конкретне право, то вони наражають себе на ризик ще більш цинічного ставлення до себе та ігнорування всіх прав» [9].

Напрацювання в галузі прав людини на сьогодні незаперечні. Але і це не вершина. А тому притримуємося думки і підтримуємо положення, висунуті вченими-юристами американцем Бертраном Гросом та росіянином Володимиром Карташкіним, що сьогодні як ніколи актуальна розробка Хартії прав людини для XXI століття, котра б об'єднала всі наявні міжнародні договори ООН у даній галузі, а також увібрала б у себе нові норми і принципи, що склалися за останні роки. Розробка і прийняття такої Хартії – єдино реальний шлях запобігти створенню нових міжнародних конвенційних рангів, дублюванню в їх роботі, розширенню фінансів ООН, а також покінчити з різною інтерпретацією існуючих норм і принципів із прав людини. Прийняття нової Хартії і створення єдиного органу з прав людини, що працює не від сесії до сесії, а постійно, наділення його повноваженнями для прийняття конкретних і обов'язкових для держав рішень значно підвищить ефективність створеної системи, забезпечить кращий захист прав людини [10].

Міжнародні європейські організації (Рада Європи, Організація з питань безпеки та співробітництва у Європі та Європейський Союз) зацікавлені в інтеграції постсоціалістичних країн Європи. Однак цей процес відбувається занадто повільно, хоча державам добре відомо: головними передумовами реалізації стратегічного курсу, спрямованого на вступ та перебування у Європейському Союзі та інших організаціях, є визнання постсоціалістичними країнами принципу верховенства права, забезпечення прав і основних свобод людини, приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними нормами та стандартами, зокрема європейськими. У цьому питанні необхідно прийняти нові або внести відповідні зміни до існуючих законів та інших нормативно-правових актів. Йдеться про створення цілком

нового законодавства, причому, у багатьох випадках, започаткованого на міжнародних принципах та стандартах, які раніше у практиці постсоціалістичних країн не використовувалися. Здійснення таких перетворень можливе лише за умови активного зближення національних законодавств з правом Європейського Союзу, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі та інших європейських міжнародних організацій.

Взаємовідносини постсоціалістичних країн з Європейським Союзом та перспективи їх інтеграції в нього залежать як від стану їхнього суспільства, економіки, правової бази, так і тих процесів, що відбуваються в рамках самого Євросоюзу. Сьогодні він вступив у новий етап якісних змін, що обумовлено двома об'єктивними фундаментальними чинниками: розширення Євросоюзу на Схід за рахунок постсоціалістичних держав та внутрішньою інституційною реформою самого Союзу відповідно до рішень його самітів у Ніцці (Франція, 2000 р.) та Лейкені (Бельгія, 2001 р.). У березні 2002 року відповідальний за реформу орган (Європейський Конвент) представив доповідь з цього приводу. Наступним кроком була Міжурядова конференція, котра внесла зміни в установчі документи. Перш за все це стосується консолідації правової бази Євросоюзу, яка не тільки надзвичайно велика, але у деяких випадках і суперечлива. А тому йде робота над консолідацією численних правових норм у єдину правову систему. Це буде якісним станом Євросоюзу в його новому кількісному форматі у сфері правового регулювання. Сьогодні мова ведеться і про прийняття всіма державами-учасницями Конституції Європейського Союзу. Однак час показав, що в цьому напрямі виникає багато проблем.

Стає очевидним, що в нинішніх умовах повинні змінитися відносини між державою і особою: потрібно формувати психологію громадянина, а не підданого; постала необхідність подолання взаємного відчуження особистості і держави, держави й суспільства. Держава зобов'язана виступати гарантом природних прав людини, властивих їй споконвічно. Це передбачає постійне й неухильне слідування принципам відкритості державної влади, соціальної справедливості й солідарності. Слідування названим принципам

передбачає і єдність та цілеспрямованість об'єднання різних груп і верств суспільства навколо основних цілей і цінностей як поточних, так і на довгострокову перспективу, зумовлює виникнення нової якості державної влади і правових інститутів.

У постсоціалістичних країнах Європи відбувалися докорінні перетворення, що викликали необхідність проведення конституційно-правової реформи. Позитивним наслідком даного процесу стало прийняття в ряді країн нових Конституцій, проголошення і закріплення в основному законі держави як демократичної і правової. Реформи в усіх галузях внутрішнього і зовнішнього життя є передумовою кардинальних змін соціально-економічної ситуації, розвитку інститутів громадського суспільства, законодавчого забезпечення проблеми прав і свобод людини. Адже визнання загальнолюдських прав і свобод, а саме усвідомлення змісту та суті їх моральної обумовленості та взаємозв'язку, можливість реалізації людиною своїх прав і свобод у суспільстві, наявність відповідного механізму їх захисту характеризують громадянське суспільство і правову державу як таку. У будь-якій державі важливим є те, на чому базується її існування, розвиток і подальший поступ – це закони, з-поміж яких найважливішим є Конституція, – своєрідна модель державної та суспільної системи країни. Конституція, як основний закон будь-якої держави, займає центральне місце у системі законодавства і є основним джерелом права.

Людина і держава знаходяться в особливому правовому взаємозв'язку. Такий складний зв'язок, що виникає між державою й індивідом та взаємовідносини людей один з одним, фіксується державою в юридичній формі – в формі прав, свобод і обов'язків, що створюють правовий статус людини і громадянина. Правовий статус індивіда різниться в залежності від того, чи виступає він в якості громадянина, іноземця або особи без громадянства.

1.2. Тенденції розвитку сучасної теорії права: класифікація та напрями вдосконалення прав і свобод

Права людини і громадянина є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної теорії права. Як зазначає один із провідних дослідників прав людини П.Рабінович, у XX – XXI століттях однією із загальних тенденцій розвитку інституту прав людини стала його *глобальна універсалізація*. Про це свідчить те, що до найвизначніших договірних актів ООН з прав людини – Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про права дитини, Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації приєдналися до 90 % усіх держав світу, а заключний документ проведеної під егідою ООН 1993 року у Відні Всесвітньої конференції з прав людини підписали представники усіх 170 держав, які брали у ній участь. Все це засвідчує, що більшість держав визнали існування проблем втілення і захисту невід’ємних, «природних» прав і свобод людини та необхідність поступового розв’язання таких проблем; погодилися вважати закріплений у Загальній декларації прав людини мінімально необхідний перелік назв прав і свобод своєрідним пакетом взірців, на які мусить орієнтуватися політика кожної цивілізованої демократичної держави, адже більшість цих назв відтворені у переважній частині сучасних конституцій чи інших фундаментальних законах; домовились про створення міжнародних органів, котрі ними ж уповноважені відслідковувати стан дотримання прав людини у відповідних державах-учасницях та піддавати його своєму контролю і впливу, а також дали згоду на виконання рекомендацій і рішень цих органів; дійшли консенсусу щодо процедури розгляду питань, пов’язаних із порушеннями прав людини у різних державах та визначенням заходів міжнародного реагування на такі порушення.

Проте, акцентує науковець, у розвитку всесвітнього інституту прав людини доволі рельєфно виявляється й інша – зрештою, протилежна – *загальна тенденція*, а саме: урізноманітнення конкретного змісту й обсягу прав людини залежно від країни. Ця, друга, тенденція найчастіше знаходить свій прояв у процесі розв’язання (теоретичного й практичного) наступних проблем:

- з'ясування сутності (визначення поняття) феномена прав людини та можливостей його однозначного розуміння;

- «дозування» прав людини, тобто законодавчого визначення їх конкретного змісту й обсягу шляхом встановлення певних юридичних обмежень щодо їх здійснення;

- витлумачення прав людини як неодмінної умови їх реалізації, охорони і захисту та можливості (чи, навпаки, неможливості) їх офіційної уніфікації на всесвітньому або принаймні на регіональному рівні.

З цього приводу П.Рабінович робить належний висновок, що «конкретно-історичне походження тих можливостей людини, які становлять її основні права, – навіть на всесвітньому, глобальному рівні – визначає, безперечно, неоднаковість їх конкретного змісту й обсягу в різних умовах та в різні часи існування людства. Вже тому уявлення про реально здійсненні права не можуть бути змістовно (а не номінально) універсальними й незмінними. Інша ж причина «різночитань» у тлумаченні основних прав людини коріниться в тому, що їх розуміння не може не залежати і від своєрідних, специфічних інтересів різних етносів, народів, націй, класів й інших численних соціальних утворень. А такі інтереси є вже не загальнолюдськими, всесвітніми, а особливими, «частковими»» [11].

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека вважаються найважливішою соціальною цінністю. Поняття прав людини відображає той факт, що за кожною особою визнається певний комплекс природних, невід'ємних прав та властивостей, які зумовлюються самим фактом існування людини і мають розглядатися як гарантія її гідності. Важливою підвалиною можливості їх реалізації є формування громадянського суспільства і побудова правової держави, яка забезпечує використання прав і свобод людини в законодавчо встановлених, достатньо гнучких межах, що обумовлені як природою самого права, так і суспільними обставинами. Мова йде про особисті права, свободи і обов'язки людини і громадянина, що є соціальними за своєю суттю.

Обґрунтовано доводить член-кореспондент РАН О.Лукашева, що права людини повинні базуватися на таких основних принципах, які є ціннісними орієнтирами в сучасному світі. Такі принципи формувалися історично, збагачувалися, вдосконалювалися. На сьогоднішній день вони становлять невід'ємну частину людської культури. Ці принципи повинні бути закріплені в Основному Законі певної держави і містити досвід розвитку прав людини в демократичних державах, а також міжнародні правові аспекти захисту прав людини, що знаходять своє втілення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод та ряді інших актів.

Права людини, наголошує вона, мають складну структуру: існують певні відмінності в поняттях «права людини» і «права громадянина», «права і свободи людини», «основні (фундаментальні)» та «інші права людини», «права індивіда», «колективні права». Права людини розмежовуються за часом виникнення («генерації прав людини»), за галузями життєдіяльності – особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи, які в своїй єдності утворюють комплекс (каталог) прав і свобод людини і громадянина.

Щодо розмежування понять «права», «свободи» необхідно звернути увагу, зазначає науковець, на ознаки, які їх визначають. Слід підкреслити, що за своєю юридичною природою і системою гарантій права і свободи ідентичні. Разом з тим аналіз конституційного законодавства свідчить про те, що термін «свобода» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи конкретного результату: «Кожному гарантується свобода совісті, свобода віросповідання...», «кожному гарантується свобода слова». В той час як термін «право» визначає конкретні дії людини (наприклад, право брати участь в управлінні справами держави, право обирати і бути обраним). Однак розмежування між правами і свободами провести досить

важко, оскільки в більшості випадків всю гаму політичних прав з чітко визначеними правомочностями так само називають «свободами».

За відсутності чіткого формулювання таких понять як «основні», «конституційні» та інші права людини, виникають певні труднощі при віднесенні того чи іншого права людини до елементів класифікації [12].

Існують різні класифікації прав і свобод людини і громадянина. Так, до них належать соціально-економічні, політичні та громадянські (особисті) права.

Соціально-економічні права: право на працю, на відпочинок, на матеріальне забезпечення в старості, а також у разі хвороби і втрати працездатності, на освіту, право власності тощо. Вітчизняний дослідник В.Костюк вважає не досить вдалим формулювання «соціально-економічні права і свободи людини» [13]. Науковці О.Гончаренко і Ю.Фролов виділяють у самостійну групу «економічні права» [14].

З цього приводу О.Гончаренко розкриває поняття і зміст економічних прав та їх співвідношення з іншими правами. Він, зокрема, зазначає, що «економічні права – це можливості людини як незалежного суб'єкта економічних відносин вільно розпоряджатися предметами вжитку та основними факторами господарської діяльності, брати участь у виробництві матеріальних та інших благ, а також це певні вимоги, претензії, які людина може висувати до держави для реалізації своїх можливостей» [15].

Політичні права і свободи: свобода слова, друку, зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, право об'єднання громадян, право голосу і т.п.

Громадянські (особисті) права: недоторканість особи, недоторканість житла, таємниця листування, право обвинуваченого на захист тощо. Ці права відповідно до принципу повної рівності, надаються у демократичних країнах усім громадянам незалежно від їхньої статі, національності, раси тощо.

Така класифікація прав людини і громадянина зумовлена не лише змістовою, а й формальною ознаками. Через те відбувається систематизація і структурування прав і свобод виділенням в окремі групи прав. Даний підхід

містить у собі переконливі аргументи. Диференціація прав людини і громадянина зумовлена правовою теорією і практикою сьогодення.

Крім того, окремою групою виділяють «права меншин». Це стосується Конституції Словаччини (Розділ IV, Глава 2, що має назву «Права національних меншин та етнічних груп»). Аналогічна класифікація наявна і в Конституції Чеської Республіки.

Науково-теоретичне осмислення прав людини і громадянина та практичної їх реалізації базуються на фундаментальній правовій теорії, що дає підстави певним чином структурувати систему прав людини.

На основі такого підходу окремо виділяють екологічні права, зокрема В.Степашко [16]. Також виділяють групу прав на судовий та інший правовий захист. Це характерно для Конституцій Словаччини і Чехії, в яких відведено відповідно окремі глави. Права є надзвичайно близькими і специфічними, тому можуть об'єднуватися в одну загальну або самостійну групи. Не можна не погодитись з думкою російського науковця В.Капіцина, який стверджує, що чітке розмежування і віднесення прав до відповідної групи викликає незаперечні труднощі [17].

Відповідну класифікацію прав людини пропонують В.Шемшученко та Н.Ісаєва. При цьому самі дослідники зауважують, що наведені ними групи прав і свобод повністю не вичерпують всього кола прав. Структура їхньої моделі класифікації складається із п'яти груп прав людини, а саме: 1) основні громадянські права і свободи громадян; 2) основні політичні права і свободи громадян; 3) основні економічні права і свободи громадян; 4) основні соціальні права і свободи громадян; 5) основні культурні права і свободи громадян [18].

Інколи виділяють ще фізичні, гуманітарні, культурні, приватні та публічні права. Заслуговує уваги класифікація, подана М.І.Хавронюком, який умовно виділяє три блоки прав і свобод: перший переважно пов'язаний з правом на життя, другий – з правом на свободу, а третій – з правом на повагу до гідності людини. У широкому розумінні право на життя охоплює собою право на достатній життєвий рівень, на охорону здоров'я, на безпечне для життя

довкілля тощо. Право на свободу передбачає не тільки незастосування до людини свавільного арешту, а й можливість вільно обирати собі місце проживання і громадянство, вільно займатися підприємницькою діяльністю, виражати свої погляди, користуватися рідною мовою і т.п. Право на гідність – це право захисту не тільки від катування, а й від свавільного вторгнення в особисте життя, порушення недоторканості житла, таємниці листування та ін. [19].

Запропонована Комісією з прав людини ООН класифікація прав людини поділяється на три групи, а саме:

1) загальні права і свободи людини (сюди увійшли всі права, що встановлені Міжнародним кодексом про права людини – право на свободу дії особи, право на участь у правовому процесі, економічні, соціальні, політичні, культурні та інші права);

2) додаткові права людини (права особи, які вона набуває у зв'язку з приналежністю до національної, етнічної, релігійної або лінгвістичної меншини). Вони встановлені ст.27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;

3) спеціальні права (права місцевих народів та їх представників, зафіксовані Конвенцією Міжнародної організації праці №169 та Декларацією прав місцевих народів).

Аналіз наявних у науковій літературі моделей класифікацій прав людини відповідно до сфер їх реалізації потребують подальшого вдосконалення і обґрунтування. Віднесення відповідних прав до певних груп базується, як слушно зазначає П.Рабінович, аналізуючи основні права людини, поняття, класифікації, тенденції, на недостатній коректності термінів, що вживаються для визначення деяких прав людини [20]. Адже всі права людини за своїм змістом є соціальними, а будь-яке право людини є правом на задоволення її певних потреб [21].

Надбання і перспективи подальшого вдосконалення і розвитку прав дають підстави стверджувати про наявний на сьогодні міжнародний каталог

стандартів основних прав людини, нації (народу) та національних меншин. Серед основних кодифікованих міжнародних правових стандартів у галузі прав людини і національних меншин необхідно виділити такі:

- кожній людині належать усі права і всі свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження;
- усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом;
- право вільного особистого вибору належності до національної або етнічної меншини;
- особи, що належать до національних меншин, мають право повністю й ефективно реалізувати свої права людини і основні свободи без будь-якої дискримінації в умовах цілковитої рівності перед законом;
- особам, які належать до етнічних, релігійних та мовних меншин, не може бути відмовлено в праві користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати обряди, а також користуватися рідною мовою;
- право на отримання освіти рідною мовою або на вивчення рідної мови та створення національних культурних і навчальних закладів;
- національні меншини мають право вільно виражати, зберігати й розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність і підтримувати та розвивати свою культуру в усіх її аспектах, не зазнаючи будь-яких спроб асиміляції всупереч своїй волі;
- держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин;
- геноцид, незалежно від того, що чиниться він у мирний чи воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права і проти якого вживаються превентивні заходи і кара за його вчинення;

- право вільного користування своєю рідною мовою (мовою національної меншини) в особистому та громадському житті як усно, так і письмово без втручання або будь-якої дискримінації;

- кожна людина має право на свободу мирних зборів і об'єднань;

- національні меншини мають право створювати свої власні організації, асоціації та забезпечувати їх функціонування і брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій;

- особи, що належать до національних меншин, мають право підтримувати без будь-якої дискримінації безперешкодні мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони зв'язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв'язками;

- кожна людина має право залишати будь-яку країну, включаючи також її власну, і повертатися до своєї країни;

- особи, що належать до національних меншин, мають право встановлювати й безперешкодно підтримувати контакти між собою в межах своєї країни, а також через кордони з громадянами інших країн, з якими вони мають спільне етнічне чи національне походження, культурну спадщину або релігійні вірування;

- кожна людина має право на вільне висловлювання своєї думки, це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір;

- особи, що належать до національних меншин, мають право поширювати інформацію, мати доступ до неї та обмінюватися інформацією рідною мовою;

- кожен громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і необґрунтованих обмежень право і можливість допускатися у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Сучасний каталог прав людини, зафіксований в міжнародних правових документах і конституціях правових держав, – результат довгочасного історичного становлення еталонів і стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства.

Не можна не погодитися з думкою М.І.Хавронюка, що права, свободи та обов'язки громадян мають визначатися виключно законами, а не відомчими інструкціями та правилами, і коли громадяни чітко знатимуть свої права, добре розумітимуть їх повний зміст, то й сміло відстоюватимуть їх і вчитимуть цьому своїх дітей [22]. Через те у новій системі законодавства кожної демократичної країни основою мають стати Конституція і Кодекс законів про права і свободи людини і громадянина. За відсутності останнього, норми, які забезпечують реалізацію вказаних прав і свобод, залишаються розкиданими в різних галузях, підгалузях та інститутах законодавства, що не забезпечує широкого доступу до них і ознайомлення громадян із системою прав і свобод та механізмом їх захисту. А тому Кодекс законів про права та свободи людини і громадянина передусім має визначити:

- детальний зміст усіх прав і свобод людини і громадянина, які проголошуються Конституцією;
- державні органи, які несуть відповідальність за забезпечення конкретних прав і свобод;
- обов'язки державних органів, їх службових осіб, що кореспондуються з відповідними правами та свободами людини і громадянина;
- спеціальні права, що надаються працівникам державних органів, іншим службовим особам для найбільш ефективного виконання обов'язків щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;
- конкретні види і межі відповідальності службових осіб за невиконання обов'язків щодо забезпечення тих чи інших прав та свобод людини і громадянина, а також види і межі відповідальності інших осіб за посягання на зазначені права та свободи;
- систему засобів стимулювання вказаних осіб до належної поведінки;

- порядок захисту людиною і громадянином порушених прав і свобод, їх відновлення, відшкодування матеріальної та моральної шкоди;
- умови, за яких окремі права та свободи людини і громадянина можуть бути тимчасово обмежені;
- конкретні державні органи та їх службових осіб, які мають право тимчасово обмежити окремі права та свободи людини і громадянина;
- процедуру тимчасового обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина;
- види і межі відповідальності службових осіб за порушення умов чи процедури тимчасового обмеження окремих прав людини і громадянина.

Документи, в яких закріплені міжнародні правові стандарти, положення про інститути та механізми контролю, стали водночас і критеріями вступу нових членів до Ради Європи та Європейського Союзу. Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми дає підстави стверджувати, що права людини, нації (народу), національних меншин можуть бути реально гарантовані на основі стандартних норм міжнародного права, котрі не можуть бути змінені в односторонньому порядку. А тому є всі ознаки того, що міжнародний правовий захист здійснюється як в плані індивідуальних, так і колективних прав, він є фактором запоруки миру, справедливості та демократії.

Розділ II.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОТСОЦІАЛІСТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В ДЕМОКРАТИЧНЕ

2.1. Постсоціалістичне суспільство: ознаки, фактори, фази і темпи переходу в демократичне

Аналізуючи особливості державно-правових змін, що сталися у постсоціалістичних країнах Центральної та Південно-Східної Європи, дослідники визначають поняття постсоціалістичного суспільства і постсоціалістичної держави та вказують на їх основні ознаки.

Серед основних ознак постсоціалістичного суспільства науковці виділяють:

- поліваріантність розвитку;
- поєднання тоталітаризму і демократизму;
- перехідний період;
- зростаючий рівень плюралізації суспільних відносин [23].

Щодо ознак перехідного періоду, властивих постсоціалістичній державі, вітчизняний дослідник Ю.Тодика виокремлює такі:

- тимчасове послаблення соціально-політичної основи;
- падіння моральності;
- домінування виконавчої влади;
- конфронтація між владними структурами;
- посилення суб'єктивного фактору в розвитку права і держави;
- органічне поєднання в державно-правовому механізмі елементів старого і нового;
- періодична зміна політичних режимів [24].

Процес формування державності на пострадянському просторі О.Тодика характеризує наступними рисами: демократизація суспільних відносин, відхід від моно ідеології і керівної ролі однієї політичної партії, впровадження

політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, поділу влад, формування громадянського суспільства, значне розшарування населення за матеріальними прибутками. Відбуваються суттєві зміни в організації і функціонуванні державного механізму, що зумовлено насамперед впровадженням на практиці конституційного принципу поділу влад. Проблеми з його втіленням ведуть до жорсткої конфронтації різних гілок державної влади. Значно посилюється роль політичних партій та їх об'єднань. Виборчий процес реально став змагальним. Порівняно з радянським періодом більш гарантованими стали громадянські і політичні права, і менше – соціально-економічні й культурні. Держава втратила чимало важелів впливу на економічні процеси. У пострадянських країнах утворено багато політичних партій, хоча реальної багатопартійності немає [25].

При переході постсоціалістичних держав до демократії більшість зарубіжних транзитологів (представників напряму транзитології, що вивчає перехідні суспільства), аналізуючи процеси переходу, виділяють три фази або стадії. Так, зокрема, американський дослідник Д.Растоу виокремлює такі:

- *підготовчу*, що характеризується значним конфліктом всередині країни;
- *прийняття рішення*, де здійснюється вибір альтернатив та проходить заключення угод на основі практичних компромісів, що вимагають вироблення й свідомого прийняття демократичних правил;
- *звикання* – на якій політичні процедури, інститути і т.п. поступово закріплюються і утверджуються в суспільстві в якості демократичних [26].

Співвітчизники Д.Растоу, Ф.Шміттер та Г.О'Доннел виділили наступні:

- *лібералізації* – ця фаза (стадія) характеризується початком кризи авторитарних або тоталітарних режимів та кризою ідентичності еліт, що закінчується їх розколом;
- *демократизації* – їй притаманні інституціональні зміни в політичній системі (поява багатопартійності, нова виборча система, що дає можливість формувати органи влади демократичним шляхом);

- *ресоціалізації* – на якій відбувається освоєння громадянами демократичних цінностей, принципів, правил гри та поступове включення громадян до нових реалій життя і формування громадянського суспільства[27]. Останню фазу називають ще фазою консолідації.

Названі фази проходять усі країни, які стали на шлях демократизації. Однак, необхідно зауважити, тривалість і результативність фаз (стадій) залежить від конкретно-історичних умов розвитку кожної держави. Тому аналіз переходу до демократії необхідно здійснювати в контексті загальної логіки історії.

Для становлення, законодавчого забезпечення і визнання держави демократичною, за Р.Далем, одного з розробників «плюралістичної теорії демократії», необхідна присутність і функціонування семи інститутів:

1. Виборче право, близьке до універсального.
2. Право громадян брати участь у суспільних справах.
3. Справедливі вибори, їх організація без насилля та примусу.
4. Свобода вираження думки (критика уряду, режиму, суспільства, панівної ідеології) та її надійний захист.
5. Наявність альтернативних джерел інформації.
6. Створення автономних і найрізноманітніших організацій, зокрема опозиційних політичних партій.
7. Залежність уряду від волевиявлення виборців та результатів справедливих виборів [28].

У кінці 90-х років ХХ століття в науковий обіг вводиться термін «хвиля демократизації», суть якого, за визначенням С.Хантінгтона, полягає у переході групи держав від недемократичних режимів до демократичних, а даний процес відбувається у визначений період часу і за чисельністю суттєво переважає ті країни, в яких за цей же період розвиток відбувається в протилежному напрямі [29]. Проаналізувавши хід історичного процесу, він виділяє три хвилі демократизації: *Перша* – 1828-1926 р.р., *друга* – 1943-1962 р.р., *третья* розпочалася в 1974 р. – здійсненням демократичної революції в Португалії. У

кінці 70-х років дана хвиля докотилася до Латинської Америки, а в кінці 80-х років і до країн соціалізму [30]. За даними Л.Даймонда, демократія у світі за цей період зросла з 27% до 61,3% [31].

Глобальний характер третьої, сучасної, хвилі демократизації, яка є найважливішою подією останньої чверті ХХ ст., зумовлений різними причинами. Серед важливих науковці виділяють такі: криза легітимності авторитарних і тоталітарних систем, збільшення середнього класу й поява умов для соціальної мобільності, поворот політичного курсу світових держав, утвердження та розширення сфери приватної власності та формування ринкових відносин, інвестиції в освіту й розвиток науки, формування громадянського суспільства, політичний плюралізм, гарантії прав людини і створення механізму їх захисту [32]. При цьому слід зауважити, що комбінація причин, які ведуть до демократії в різних країнах, є різною.

Після оксамитової революції Словаччина, будучи ще в складі Чехословацької Республіки, стала на складний шлях системної трансформації держави. Цей шлях на практиці виявився не таким однозначним і легким, як представляли його «архітектори перебудови 90-років. Однак, необхідно зазначити, що саме на цьому етапі були закладені основи формування нового громадянського суспільства, здійснено перехід до багатопартійної системи, було законодавчо деталізовано органи державного управління, а прийнятий у цей час закон про люстрацію заборонив колишній комуністичній номенклатурі займати керівні посади в органах державної влади і правління. Цей закон був прийнятий своєчасно на відміну спроби прийняття аналогічного в Україні. Такий крок до люстрації був мотивованим: у соціалістичній Чехословаччині 1,7 млн. чоловік були членами компартії, тобто кожен восьмий громадянин країни старший 18 років; Комуністична партія посідала за масовістю третє місце в Європі після Комуністичної партії Радянського Союзу та Соціалістичної єдиної партії Німеччини (Німецька Демократична Республіка).

Становлення державності супроводжувалося також і зміцненням парламентської демократії. Вибір парламентської форми робився свідомо

політичною елітою. Вона добре розуміла, що з падінням тоталітарного режиму, умови сприяли відродженню авторитаризму. Виходячи з цих засад президенту відведена роль лише гаранта конституції і загальнонаціонального авторитета. Ефективна виборча система при наявному в Словаччині політичному плюралізмі дозволила демократичним шляхом формувати законодавчі і виконавчі органи влади на всіх рівнях.

Системна трансформація забезпечила зміни у суспільстві, чим саме Словацька Республіка отримала міжнародне визнання і має з багатьма державами світу дипломатичні відносини. Вона інтегрується в західноєвропейські структури: Міжпарламентської асамблеї (1993, 12 квітня), Ради Європи (1993, 30 червня), Міжнародної організації економічного співробітництва і розвитку (1995, 12 грудня), НАТО (1999, 12 березня) та інших міжнародних об'єднань, товариств і організацій. А в травні 2004 року вона реалізує мету зовнішньої політики – стає членом Європейського Союзу.

Серед науковців (вітчизняних і зарубіжних) існують різні думки з приводу темпів реформування постсоціалістичних держав у демократичні. Практика показує, що не всі країни постсоціалізму проходять відповідні етапи з однаковим темпом і однаковими результатами і наслідками. Різними за часом є і переходи від однієї фази до іншої. Українські автори у праці «Політологія посткомунізму» пояснюють, що процеси перетворень складаються з послідовності окремих фаз (Див. таблицю 1) [33].

Таблиця 1

Фази посткомуністичної трансформації

<i>I фаза:</i> 1-5 років		<i>Політична мета:</i> перетворення <i>Економічна мета:</i> стабілізація	
Політичні ознаки	Правові/нормативні ознаки	Економічні ознаки	Допомога Заходу

Основи демократії. Вільна преса. Кінець однопартійної політичної системи. Перші демократичні об'єднання і рухи за зміни	Усунення невинного державного контролю	Лібералізація цін і припинення дотацій. Кінець усуспільненого виробництва. Безсистемна приватизація	Стабілізація грошової одиниці. Строкові кредити та допомога
<p>II фаза: 3-10 років</p> <p>Політична мета: від перетворень до стабілізації Економічна мета: від стабілізації до перетворень</p>			
Політичні ознаки	Правові/нормативні ознаки	Економічні ознаки	Допомога Заходу
Нові конституція та виборчий закон. Вибори. Децентралізоване регіональне самоврядування. Стала демократична коаліція – нова політична еліта	Законодавча/нормативна база відносин власності і підприємництва	Банківська система. Мала і середня приватизація. Демоніполізація. Поява нового класу власників і підприємців	Інфраструктурні кредити. Технічна управлінська допомога. Торговельні преференції та доступ до ринків. Початок іноземних інвестицій
<p>III фаза: 5-15 (і більше) років</p> <p>Політична мета: закріплення перетворень Економічна мета: стабільне піднесення</p>			
Політичні ознаки	Правові/нормативні ознаки	Економічні ознаки	Допомога Заходу
Утворення стабільних демократичних партій. Встановлення демократичної політичної культури	Виникнення незалежних судових органів та встановлення правової культури	Велика приватизація. Сформоване капіталістичне лобі. Виникнення культури підприємництва	Значні іноземні інвестиції. Вступ до основних органів Заходу (наприклад, ЄС, НАТО тощо)

Необхідно зазначити, крім уже названих нами моделей переходу від недемократичних режимів до демократичних, існують й інші (А.Пшеровського, О.Харитонові та ін.), що обумовлено, в першу чергу, методологією підходу, та, по-друге, поліваріантністю процесу демократизації [34].

Аналіз моделей дає підстави стверджувати про їх плюси і мінуси. Позитивом є те, що в усіх моделях виокремлюється важлива умова – згода еліт. Негатив полягає в описанні конкретних випадків демократії на прикладі однієї або декількох країн (групи), що не є ознакою універсальності існуючих моделей. З цього приводу слушно зауважує О.Радченко, що на сьогодні «у транзитології існує чимала кількість доктрин, моделей та концепцій демократичного переходу, є розбіжності у визначенні його етапів чи фаз, їх змісту й сутності, місця і ролі держави у трансформаційних процесах тощо. Це обумовлюється як молодістю самого наукового напрямку, так і високим рівнем невідповідності теоретичних конструкцій практичним результатам демократичного транзиту країн різних регіонів та частин світу...

У найбільш узагальненій формі всі теорії переходів до демократії можна звести до двох груп: ліберальних (із визнанням головною рушійною силою та ініціатором реформаційних змін громадянського суспільства, яке примушує державу до демократичних змін) та етатистських або консервативних (де провідна роль у проведенні демократичних реформ належить державі, яка єдина здатна забезпечити порядок, перехід до ринку та національну єдність і високоцентралізовані політичні інститути, які готують підґрунтя для остаточного встановлення та закріплення демократії)»[35].

Визначаючи риси демократичного державотворення посткомуністичних країн Східної та Центральної Європи, даний дослідник зазначає, що Угорщина, Словаччина, Чехія, Словенія та Польща одними з перших постсоціалістичних країн стали державами з консолідованими демократичними політичними режимами, а також членами ЄС і НАТО. В ході демократизації цих країн державне управління досить швидко адаптувалося до нових умов. Дотримання

політичних свобод і громадянських прав, демократичності політичного устрою. Внаслідок включення електорального механізму в цих країнах сформувалися біполярні партійні системи, за яких урядову владу перебирають то право-, то лівоцентристські коаліції. Також ефективно діє механізм «стримувань і противаг», засоби масової інформації. В суспільствах не існує жодної офіційної ідеології, поряд із державною існують й інші форми власності. Великий вплив на розвиток суспільств даних країн має також релігійний фактор (у більшості з них католицизм є домінуючою релігією; є і протестантські громади), але це навпаки сприяє консолідації всіх верств суспільства, а не посиленню авторитарних або дестабілізаційних тенденцій [36].

В останнє десятиріччя ХХ ст. в регіоні Центрально-Східної Європи розпалися імперії і впали тоталітарні режими. На їх руїнах виникають нові незалежні держави, зокрема Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Україна та інші, у яких проходить незворотний процес державотворення. Правда, кожна з країн еволюціонує по-різному на шляху інтеграції до європейської та глобальної цивілізації. Країни Центральної Європи розпочали процес інтеграції з євроатлантичними структурами – Європейським Союзом і НАТО. Сьогодні Словаччина і Чехія входять до інтеграційного ядра реформених країн Центрально-Східної Європи, вони є повноправними членами Євросоюзу з 1 травня 2004 року. Усе це є результатом цілеспрямованих внутрішніх перетворень та міжнародним визнанням, зокрема рішення Копенгагенського саміту Європейського Союзу в грудні 2002 р. про їх вступ до Європейського дому. На цьому закінчився перехідний процес, що знаменує повну трансформацію як на внутрішньому, так і міжнародному рівнях виміру рис, притаманних цивілізованім європейським державам, в яких утвердилося громадянське суспільство, демократія, ринкові відносини.

Однак зауважимо, що шлях Словаччини до Європейського Союзу був своєрідним. Процес постсоціалістичної трансформації розпочався з 17 листопада 1989 року – коли відбулася чехословацька демократична революція, яку назвали «оксамитовою». Не без підстав зазначають вітчизняні дослідники,

зокрема В.Лемак, В.Приходько та інші, що державно-правові інститути Чехословаччини після революції 1989 р. стали об'єктом цілеспрямованих динамічних перетворень, які мали своїм соціальним призначенням проведення державно-правової реформи, а вагому роль у прискоренні трансформаційних процесів, закінченні перехідного періоду та перетворення Чехії і Словаччини в стандартні європейські держави зіграло мирне конституційно-договірне припинення федерації у 1992 році та конституційні перетворення [37].

Як слушно зауважує В.Лемак, привертає увагу методологія проведення демократичної реформи, в тому числі її інтенсивність, послідовність та інструментарій, а також надзвичайний реалізм у плані швидкоплинності. Все це здійснювалося виключно правовим шляхом через схвалення і реалізацію конституційних і звичайних законів, а відновлення демократії почалося з відновлення прав і свобод людини через її законодавче закріплення [38].

2.2. Закріплення, класифікація та вдосконалення прав і свобод у Конституції Словаччини

Правовою підставою діяльності держави, головним важелем та інструментом, що забезпечує її демократичний характер, а також регулює загальний вектор інтересів різних груп громадян є Основний Закон – Конституція. Поняття Конституції, прав людини і демократичності держави нерозривно пов'язані між собою. Однак, історія знає приклади, коли в конституції записані положення, які не мали нічого спільного з реаліями життя, з діями влади. Саме тому, можемо стверджувати, розпалася велика імперія СРСР. З цієї причини впали і режими в постсоціалістичних державах Центральної Європи. А тому з падінням тоталітарних режимів у постсоціалістичних країнах появилася необхідність внесення змін до Конституцій, або прийняття нових, зокрема у напрямі основних прав і свобод людини і громадянина та подальшого їх законодавчого забезпечення. Зміни

відбувалися часто, з вимогою реалій життя та реалізації планів входження Словаччини і Чехії до Євросоюзу.

Проголошення конституційних прав і свобод та їх дотримання – це різні речі. На основі конституційних положень про права і свободи людини і громадянина приймаються закони, що повинні відповідати змісту цих положень, а також має бути встановлено ефективний механізм захисту прав і свобод, що дасть змогу забезпечити належний правовий захист людини як найвищої соціальної цінності.

У сучасних умовах під основними правами людини слід розуміти права, що містяться в конституції держави і міжнародно-правових документах з права людини, а також в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Європейській соціальній Хартії 1961 р. Будь-яке основне право людини повинно бути визнано кожною державою-учасницею незалежно від його конституційного закріплення [39]. Пріоритет міжнародного права по відношенню до внутрідержавного в галузі прав людини стає загальновизнаним принципом міжнародного співтовариства.

Основні права і свободи складають основу правового статусу індивіда, в них кореняться можливості виникнення інших чисельних прав, необхідних для нормальної життєдіяльності людини. Ці права являються важливими для індивіда, його взаємодії з іншими людьми, з суспільством і державою.

Права і свободи людини і громадянина, їх захист і гарантії утверджуються як основний і визначальний критерій правового характеру законодавства і практики його застосування. За кожною особою визнається певний комплекс природних невід'ємних прав та властивостей, які зумовлюються самим фактом існування людини і мають розглядатися як гарантія її гідності.

Ведучи мову про закріплення прав і свобод людини в конституції держави, не можна не погодитися із думкою О.Пушкіної, що в цьому плані існують два основні способи конституційної класифікації прав людини:

- прямий спосіб класифікації;

- опосередкований спосіб класифікації.

У першому випадку права людини не лише перелічуються у тексті конституції, а й поєднуються в окремі групи, що формально виділяються як підрозділи, частини або глави відповідних розділів конституції. В другому випадку права людини викладаються без формального виділення окремих структурних груп, але навіть у цьому разі маємо підстави для класифікації прав людини, виходячи з тексту конституційних норм, а також специфіки того термінологічного апарату, який застосовується для їх логічного закріплення [40].

Таким чином, до прямого способу конституційної класифікації прав людини відносяться конституції Італії, Македонії, Узбекистану, Хорватії, тощо. До опосередкованого - України, Польщі, Угорщини, Росії та ін.

До першого способу класифікації конституційних прав, який широко застосовується як в сучасній конституційній теорії, так і в практиці відноситься і Конституція Словацької Республіки. При цьому зауважимо, що характерною рисою Конституції Словацької Республіки є і те, що в ній спеціально виділені права, які належать певній групі осіб – національним меншинам і етнічним групам. До специфічної групи прав також віднесено Конституцією і групу прав на судовий і інший правовий захист. Такий підхід класифікації прав знаходимо і в Конституції Чеської Республіки. Принагідно зазначимо, що Конституція України подає перелік норм у відповідній логічній послідовності, не виділяючи в окремі структурні групи прав. Це обумовлюється політико-правовою традицією держав.

Право на громадянство слід вважати одним із невід'ємних прав людини, яке закріплюється Конституцією і законом. У п. 2 ст. 5 Конституції Словаччини зазначено, що жодна особа не може бути позбавлена словацького громадянства супроти її волі. Дане положення відповідає ст. 15 Загальної Декларації прав людини, в якій встановлено, що кожна людина має право на громадянство і ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства і права змінити

громадянство. Отже, Конституцією надається громадянам Словаччини гарантія збереження громадянства і відповідний захист з боку держави.

Основним правам та свободам людини в Конституції Словаччини відведена II Частина «Основні права та свободи людини». Комплекс закріплених у ній прав, свобод і обов'язків являє собою певну систему, складовими якої є особисті, громадянські, політичні, соціальні, економічні, права національних меншин та етнічних груп, культурні та екологічні права. Система цих конституційних норм визначає статус людини і громадянина в Словацькій Республіці.

У главі I «Загальні положення» статтею 11 Конституції Словацької Республіки закріплено положення про те, що «міжнародні документи з питань прав та свобод людини, ратифіковані Словацькою Республікою та обнародовані згідно з вимогами закону, мають пріоритет перед національними законами за умови, що міжнародні договори та угоди гарантують вищий рівень конституційних прав і свобод» [41].

У Конституції (ст.12) зазначено, що всі люди є вільні та рівні у гідності та правах, а основні права і свободи невід'ємні, невідчужувані та непорушні на території держави. Основні права і свободи гарантуються кожній особі незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання та релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, національності чи етнічної належності, майнового, сімейного чи іншого стану. Ніхто не може бути позбавлений своїх законних прав, зазнавати дискримінації чи мати привілеї. Кожна особа має право вільно визначити свою національну належність. Будь-які спроби приневолити особу відмовитися від своєї національності забороняються.

Право людини на визначення своєї національної приналежності фактично є правом на вільне етнічне самовизначення, яке реалізується як можливість вибору власної культурної ідентичності і право задовольняти інтереси і потреби, пов'язані з етнічною приналежністю. В цьому праві об'єктивно обґрунтовується розуміння нації як «співгромадянства», саме тому

визначення своєї національної приналежності – це не обов'язок, а право людини. Визначення національної приналежності не повинно тягнути ніяких правових наслідків і не може бути підставою для дискримінації особи або навпаки, надання їй будь-яких особливих привілеїв. Нікому не може бути заборонено здійснювати основні права і свободи.

Таким чином, право на збереження і розвиток національних особливостей входить до складу основних, невід'ємних прав народу і особистості, які проголошені в міжнародно-правових актах. В умовах поліетнічного складу населення закріплення права національних меншин і малочисельних народів на користування рідною мовою, з одного боку, дозволяє самореалізуватися кожній особистості як людині, як громадянину, як представнику певного народу, а з іншого – дає можливість народам розвивати рідну мову, культуру, зберігати традиції, підтримувати національні звичаї.

Пункт 2 статті 13 Основного закону Словаччини передбачає, що основні права і свободи можуть бути обмежені лише за певних умов.

Із врахуванням даних конституційних норм прийняті закони про громадянство Словацької Республіки (1993 рік, із змінами від 2007 року), про реєстрацію проживання громадян та населення Словацької Республіки (1998 рік), про іноземців (2002 рік), про захист від дискримінації (2004 р.) [42].

У главі другій «Основні права та свободи людини» закріплені наступні положення.

Кожен має право на життя. Життя людини охороняється ще до її народження (ст. 15). Цією статтею також заборонено в державі смертну кару.

Недоторканість особи та її приватного життя гарантується ст.16, а обмеження можуть бути лише у випадках, встановлених законом. Ніхто не може бути підданий тортурам, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Вказані права і свободи людини забезпечують кожній особі можливість бути самостійним суб'єктом суспільного життя.

Конституція гарантує особисту свободу (ст.17). Ніхто не може бути заарештований або позбавлений волі інакше ніж у випадках та порядку, передбачених законом. Нікого не може бути позбавлено волі лише за те, що особа не змогла виконати взяті на себе зобов'язання.

Право на свободу та особисту недоторканість є одним з найважливіших прав людини. Воно неодноразово проголошувалося та закріплювалося міжнародним співтовариством у різних міжнародних правових документах. Зокрема, у Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст. 3), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 9), Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. (ст. 5) [43].

Статтею 18 Конституції забороняється поневолення до примусової праці або примусової служби за винятком випадків, коли особа піддається покаранню у вигляді позбавлення волі, у випадку проходження військової або альтернативної служби та інших випадках, встановлених законом.

Конституція закріплює повагу до людської гідності: кожен має право на повагу і захист своєї гідності, честі, репутації та доброго імені; на захист від безпідставного втручання у приватне та сімейне життя та захист від несанкціонованого збирання, поширення або іншого зловживання інформацією про свою особу (ст. 19).

Гарантуючи невтручання в особисте й сімейне життя особи, держава забезпечує тим самим можливість з боку кожного контролювати інформацію про себе, про свою родину, припинити розголос небажаної інформації. Тобто, у сфері особистого життя відносини між людьми та державою будуються на принципах моральності. Гарантія невтручання в особисте і сімейне життя – це гарантія на особисту і сімейну таємницю.

Статтею 20 Конституції передбачено право кожного на власність. Майнові права усіх власників мають однаковий зміст і захищаються законом. Гарантується право на успадкування. З метою захисту потреб суспільства, громадських інтересів та розвитку національної економіки закон визначає, які види власності належать державі або певним юридичним особам. Крім того,

закон може визначити власність, яка може належати лише окремим громадянам або юридичним особам, що проживають у Словацькій Республіці.

Житло є недоторканим. Ніхто не вправі ввійти до нього без дозволу осіб, проживаючих там (ст. 21).

Приватний характер життя особи гарантується статтею 22 (таємниця листування, способи комунікації та письмових повідомлень). Це положення стосується також телефонних, телеграфних та інших засобів зв'язку.

Статтею 23 гарантована свобода вільного пресування та вибору місця проживання. Дані свободи можуть обмежуватися законом у випадку, коли цього вимагають інтереси захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я, прав та свобод інших людей, а також з метою захисту навколишнього середовища у визначених районах. Щодо іноземців, то вони можуть бути вислані лише у випадках, встановлених законом.

Гарантується свобода думки, совісті, релігії та віросповідання. Церкви та релігійні громади ведуть свої власні справи (ст. 24). Дані положення відповідають змісту ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 9 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини. Кожному гарантується свобода думки, совісті, релігії та віросповідання. Тобто, це право гарантується державою не лише власним громадянам, а й усім особам, які перебувають на території Словаччини. Вказана свобода втілює в собі як право змінювати релігію чи віросповідання або не визнавати їх, так і на публічне висловлення своєї думки. Власне, до змісту закладено і право на вільне вираження свого релігійного переконання або віри одноособове або разом із іншими, приватно чи публічно, шляхом відправлення релігійної служби, здійснення обрядів та ритуалів.

Глава друга завершується положенням про захист Словацької Республіки (ст.25). Захист країни є почесний привілей та обов'язок кожного громадянина держави. Однак, статтею також регламентовано заборону проти волі виконувати військові обов'язки, якщо це суперечить совісті або релігійному переконанню громадянина.

Положення Конституції, відображені у статтях 14-25, врегульовані законодавством Словаччини у понад 40 нормативно-правових актах.

Право на життя, недоторканість особи, поневолення до примусової праці регламентовано Цивільним кодексом (1964 р.), Цивільно-процесуальним кодексом (1963), Кримінальним та кримінально-процесуальним кодексами (2005 р.), законами про органи державного управління з соціальних питань, сім'ї і служби зайнятості (2003 р.), про захист цивільного населення (1994 р.), постановою Міністерства внутрішніх справ про дії та операції правоохоронних органів (2008) та ін. [44].

Захист особистості, особисте і сімейне життя, недоторканість приватного життя закріплено законами про сім'ю (2005 р.), про захист особистих даних (2002 р.), про реєстрацію громадських актів (1994), про свободу інформації (2000 р.), про проживання громадян Словацької Республіки та реєстрації населення Словаччини (1998 р.) та ін. [45].

Право на власність, право на відчуження та обмеження власності та недоторканість житла регулюється Цивільним кодексом (1964), Кримінальним та Кримінально-процесуальним кодексами (2005 р.), законами про кадастр та реєстрацію права власності та інших прав на нерухоме майно (1995 р.), про власність житла та комерційних приміщень та ін. [46].

Право на таємницю листування, інших способів комунікації та письмових повідомлень, обумовлені законами про поштові послуги (2001 р.), та про митну службу (2004 р.) [47].

Право свободи пересування та вибору місця проживання гарантується законами про громадянство Словацької Республіки (1993 р.), про засвідчення проживання громадян Словацької Республіки та реєстрації населення Словаччини, про іноземців (2002 р.), про притулок (2002 р.) та про проїзні документи (2007 р.) [48].

Право свободи віросповідання передбачені законами з питань свободи релігії та статусу церков і релігійних громад (1991 р.), про економічну безпеку церков і релігійних громад (1949 р.) [49].

Щодо ст.25 про захист Словацької Республіки, то її положення деталізовані конституційним законом про питання національної безпеки під час війни, бойових дій, надзвичайних ситуацій (2002 р.), законами про оборону Словацької Республіки (2002 р.), про військову службу (2005 р.) та ін. [50].

Політичні права і свободи є важливою категорією суб'єктивних прав і свобод громадян. Цілком правомірним є їх розгляд як забезпечену законом і публічною владою можливість участі особи (як індивідуально, так і колективно) в суспільно-політичному житті держави і у здійсненні державної влади. У демократичних країнах надано право створювати умови для зміцнення зв'язків між громадянами, суспільством, державою. Адже політична свобода – це лише грань особистої свободи, котра проявляється в участі громадян у політичному житті країни, зокрема шляхом волевиявлення на виборах, референдумах, особистої участі в органах законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Водночас Словацька Республіка, як і будь-яка інша держава, захищаючи свій суверенітет і незалежність і ставлячи за мету забезпечення гідних умов життя, закріплює певні права і свободи та надає гарантії їх здійснення лише своїм громадянам. Так, участь в управлінні державними справами, свобода об'єднання в політичні партії і політичні рухи належать виключно громадянам Словацької Республіки.

Політичні права регламентовано статтями 26-32 глави третьої.

Право на свободу вираження переконань (словами, у письмовій, друкованій чи образній формі та іншими ознаками), право на інформацію (на пошук, отримання і поширення ідей та інформації як у державі, так і за кордоном) гарантується статтею 26. Положення цієї статті відповідають Міжнародному пакту про громадянські і політичні права та Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини. У першому міжнародному документі записано, що кожна людина має право на свободу думки, на безперешкодне дотримання своїх поглядів та на їх вільне вираження (ст.18, 19) [51]. Громадянин має свободу шукати, одержувати, поширювати

інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження.

Кожна людина має право на свободу виявлення своїх поглядів (п.1 ст.10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини) [52]. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Однак ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування радіо-, теле- або кінопідприємств. Конституцією заборонено здійснення цензури. Державні органи та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати достатню інформацію, викладену державною мовою, про свою діяльність.

Принагідно зазначимо, що свобода вираження переконань та право на отримання і поширення інформації можуть бути обмежені законом лише як заходи, що застосовуються у демократичному суспільстві для захисту прав та свобод інших людей, державної безпеки, порядку і закону, здоров'я і моралі.

Право на петицію має кожна особа, якій гарантується звертатися до державних органів та органів місцевого самоврядування стосовно особистих або громадських справ із пропозиціями та оскарженнями як одноособово, так і спільно з іншими особами. При цьому петиція не повинна містити закликів до порушення основних прав та свобод, а її розгляд не повинен позначатися на незалежності судочинства (ст.27).

Право на мирні зібрання (ст.28) реалізується за умов, визначених законом.

Право на вільне об'єднання громадян у політичні партії та політичні рухи є невід'ємним правом громадян Словацької Республіки, яке гарантується Конституцією Словацької Республіки (ст.29). Це право може бути обмежене лише у випадках захисту державної безпеки та громадського порядку і у випадках захисту прав і свобод інших осіб.

Право брати участь у державних справах безпосередньо або через вільнообраних представників (ст.30) також належить виключно громадянам

Словаччини. Виборче право є загальним, рівним і прямим, здійснюється шляхом таємного голосування.

Нормами Конституції Словацької Республіки передбачається також, що громадяни мають право чинити опір кожному, хто посягає на демократичний порядок, права і свободи, встановлені основним законом.

Право на свободу вираження думки, право на інформацію, які закріплені Конституцією Словаччини забезпечені також відповідними законами, зокрема, про свободу інформації (2003 р.), з питань мовлення та ретрансляції (2003 р.), телекомунікації (2003 р.), словацького радіо (2003 р.), словацького телебачення (2004 р.), про періодичну пресу та інформаційні агентства (2008 р.), про бібліотеки (2003 р.) та державну мову Словацької Республіки (1995 р.) [53].

Право на подачу петиції врегульовано законами про петицію (1990 р.) та регламентом Національної ради Словацької Республіки (1996 р.) [54].

Право на свободу мирних зібрань та право на вільне об'єднання закріплено законами про асоціацію громадян (1990 р.), про свободу зібрань (1990 р.), та про політичні партії та політичні рухи (2005 р.) [55].

Право брати участь в управлінні державою безпосередньо або через вільно обраних представників унормовано законами про вибори Президента Словацької Республіки (1999 р.), про вибори до Національної ради Словаччини (2004 р.), про вибори в міські органи (1990 р.), про вибори в муніципальні органи влади (2001 р.), про проведення референдуму (1992 р.), про вибори до Європейського парламенту (2003 р.) та ін. [56].

Громадський опір забезпечений законами про ведення колективних переговорів (1991 р.), про боротьбу з повстанням (2006 р.), про аморальність і беззаконня комуністичної системи (1996 р.) та про відкритий доступ до документів про діяльність державної безпеки 1939-1989 років і створення національного інституту пам'яті (2002 р.) [57].

Проблема міжнаціональних стосунків є однією з найважливіших і складних проблем, яка зачіпає як організацію державного і суспільного життя в середині країни, так і міждержавні та міжнародні стосунки.

Правам національних меншин та етнічних груп у Словацькій Республіці присвячена IV глава Конституції.

Статтею 33 забезпечено право, належності особистості до будь-якої національної меншини або етнічної групи. Це право не може бути використано на шкоду будь-якій особі.

Громадянам, які належать до національних меншин або етнічних груп, у Словацькій Республіці гарантується їхній всебічний розвиток, забезпечується право сприяти розвитку своєї культурної спадщини спільно з іншими громадянами тієї самої нацменшини або етнічної групи, отримувати та поширювати інформацію рідною мовою, утворювати об'єднання, створювати навчальні та культурні заклади і забезпечувати їх діяльність (п.1 ст. 34).

Крім права на вивчення державної мови, громадянам національних меншин та етнічних груп згідно з положеннями, закріпленими у Конституції, гарантується:

- а) право на навчання рідною мовою;
- б) право користуватися рідною мовою в офіційному спілкуванні;
- в) право на участь у вирішенні питань, що стосуються нацменшин та етнічних груп (п.2 ст.34).

Однак при цьому варто зауважити, що здійснення прав громадянами національних меншин та етнічних груп, що гарантується Конституцією, не повинне загрожувати суверенітету та територіальній цілісності Словацької Республіки або мати дискримінаційний характер щодо інших громадян (п.3 ст.34).

Дані положення Конституції втілено у наступних нормативних актах – законах про використання рідної мови (1999 р.), про назви муніципалітетів мовами національних меншин (1994 р.), постанова Уряду Словацької Республіки про перелік муніципалітетів, у яких громадяни Словаччини, що належать до національних меншин, складають не менше 20 відсотків населення (1999 р.), законах про освіту (2008 р.), про адміністративне судочинство (1967 р.), про громадського захисника прав (2001 р.) та ін.[58].

Соціально-економічні права стосуються підтримання і нормативного закріплення соціально-економічних умов життя індивіда, людини в галузі праці і побуту, зайнятості, благополуччя, соціального захисту. Міжнародна правова регламентація та захист соціально-економічних прав розпочалися у 1948 р. із закріпленням найбільш важливих прав у Загальній декларації прав людини.

Конституція Словацької Республіки забезпечує громадян правом на соціальний захист, на економічні та культурні права, що випливають із глави п'ятої «Економічні, соціальні та культурні права».

Конституція гарантує громадянам право на працю, на вільний вибір професії та отримання відповідної підготовки, а також право заробляти на життя у сфері бізнесу. Державою гарантовано матеріальний добробут також тим, хто не може користуватися цим правом не з власної вини. Щодо іноземців, то дане право може регулюватися окремим законом (ст.35). Вільне обрання праці або вільне погодження на неї проголошене у відповідності із статтею 23 Загальної декларації прав людини.

Реалізуючи право на працю, громадянин має право на справедливі та задовільні умови праці, що забезпечує:

- право на винагороду за виконану роботу, яка забезпечувала б належний рівень життя;
- захист від самоправного звільнення з роботи і дискримінації на роботі;
- охорона здоров'я та безпека праці;
- визначення максимальної тривалості робочого часу;
- достатній час для відпочинку після роботи;
- мінімальний розмір оплачуваної відпустки;
- право на колективну трудову угоду (ст.36).

Крім того, кожен має право на вільне об'єднання з іншими особами для захисту своїх економічних та соціальних інтересів та право на страйк (ст.37). Закріплення Конституцією Словацької Республіки права на страйк є відтворенням у ній положень статті 8 Міжнародного пакту про економічні,

соціальні і культурні права. Умови проведення страйку визначаються законом. Конституція позбавляє права на страйк суддів, прокурорів, військовослужбовців та пожежників.

Право на охорону здоров'я та особливі умови праці мають жінки, неповнолітні та інваліди. Неповнолітні та інваліди забезпечуються особливим захистом у виробничих відносинах та особливим сприянням у навчанні (ст.38).

Конституція закріплює право громадян на соціальний захист та встановлює види соціального забезпечення. Зокрема, закріплюється право на забезпечення за старістю, у разі смерті годувальника, через інвалідність. Кожен малозабезпечений має право на допомогу, необхідну для нормальних умов життя (ст.39).

Відповідно до ст.12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, кожна людина має право на медичну допомогу. Це невід'ємне право людини знайшло відображення у статті 40 Конституції, яка наголошує, що кожен має право на охорону здоров'я. На основі медичного страхування громадяни мають право на безоплатне медичне обслуговування і лікування відповідно до умов, визначених законом. Материнство, батьківство і сім'я охороняються законом. Гарантується особлива охорона дітей і неповнолітніх (ст.41).

Духовний розвиток людини гарантують культурні права. Вони допомагають кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного прогресу. До культурних прав відносяться: право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право на вільну участь у культурному житті суспільства, право на творчість, право на користування результатами наукового прогресу і їх практичне застосування та ін.

Основні міжнародні стандарти у галузі освіти (ст.26 Загальної декларації прав людини і ст.13 та 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права) закріплено конституційними положеннями та відповідними законами.

З метою забезпечення певного рівня освіти (ст.42) Конституція Словацької Республіки встановлює вимогу щодо обов'язкового відвідування школи. Громадяни мають право на безоплатне навчання у початковій та середній освітніх школах, а залежно від здібностей особи і можливостей суспільства – у вищих навчальних закладах.

Гарантується свобода наукових досліджень та художньої творчості (ст.43). Права на інтелектуальну власність захищаються законом.

Соціальна політика країни заслуговує на увагу з огляду на незавершеність соціальної реформи в Україні.

Обов'язок держави в галузі захисту соціально-економічних прав полягає в тому, щоб здійснити прогресивні економічні і соціальні реформи, забезпечувати участь свого народу в процесі економічного розвитку, використовувати свої ресурси для надання всім рівних можливостей в користуванні даними правами. Виходячи з цих позицій, Конституція Словаччини реєструє основні положення у цьому напрямі із Загальної декларації прав людини (ст.22-27), універсальних норм загальних принципів Статуту ООН (ст.1, 13, 55, 56, 62, 68), Європейської соціальної Хартії, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, конвенцій Міжнародної організації праці (МОП). До речі, МОП прийняла у цьому плані близько 200 конвенцій.

Ці конституційні норми знайшли свій розвиток в інших актах законодавства Словаччини. Так, право на працю, матеріальне забезпечення у законах про службу працевлаштування (2004 р.), про соціальне страхування (2003 р.) та ін. [59].

Право на справедливі та задовільні умови праці забезпечується трудовим кодексом (2002 р.), законами про виконання робіт в інтересах громадськості (2003 р.), цивільної служби (2009 р.), безпеки та здоров'я на робочому місці (2006 р.) , постановами уряду держави про норми безпеки і санітарні вимоги до робочого обладнання, про використання засобів індивідуального захисту (2006 р.) та ін.[60].

Основні нормативно-правові акти, що відображують положення статей 33-41 Конституції є наступні: про ведення колективних переговорів (1991 р.), про здоров'я громадян (2006 р.), про перелік робіт і робочих місць для неповнолітніх (2004 р.), про соціальне страхування (2003 р.), про соціальну допомогу (1998 р.), про медичні послуги, про органи державного управління з соціальних питань сім'ї і служби зайнятості (2003 р.), про соціальний захист дітей та соціальну опіку (2005 р.) та ін.[61].

Реалізація положень статті 42 Конституції про право на освіту відображена у законах про освіту (дошкільну, початкову, середню, вищу і т.д.), про державне управління в сфері освіти та шкільного самоврядування (2003 р.), про надання стипендій студентам (2006 р.) та ін.[62].

Закони про авторське право (2003 р.), про просвітницьку діяльність (2000 р.), про театральну діяльність (1997 р.) захищають положення статті 43 Конституції [63].

Оцінюючи правове регулювання систем й соціального забезпечення в Словацькій Республіці і одночасно порівнюючи її з такою системою в Україні, відзначимо. По-перше, що межа прожиткового мінімуму і пов'язані з нею мінімальна зарплата і допомоги в Словаччині на порядок вищі, ніж в Україні за приблизно однакових цін на основні товари в обох країнах. По-друге, у Словацькій Республіці, на відміну від України, усі соціальні допомоги, крім допомоги у зв'язку з народженням дитини, можуть бути призначені лише особам з низькими доходами. Внаслідок цього їх отримує відносно невелика частина населення, а суттєвий розмір допомог дозволяє їм виконати своє соціальне призначення. З іншого боку, така соціальна політика не сприяє маргінальним тенденціям у словацькому суспільстві.

У главі шостій Конституції Словацької Республіки визначено право на захист навколишнього середовища та культурної спадщини.

Конституція закріплює право кожного на сприятливе навколишнє середовище і визнає обов'язком кожного захищати і поліпшувати навколишнє середовище та розвивати культурну спадщину. Передбачено також і

відповідальність держави за економічне використання природних ресурсів, економічний баланс та ефективну природоохоронну політику (ст.44). Надано кожному право на повну та своєчасну інформацію про стан навколишнього середовища, про причини, що призвели до цього стану, та їх наслідки (ст.45).

Право на захист навколишнього середовища і культурної спадщини узаконено в таких нормативних актах: у законах про охорону природи і країни (2002 р.), про оцінку впливу на навколишнє середовище (2006 р.), про комплексний контроль та запобігання забрудненню навколишнього середовища (2003 р.), про природні ресурси (2004 р.), охорону атмосферного повітря (2002 р.), про збір, зберігання і розповсюдження екологічної інформації (2004 р.) та ін.[64].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права зобов'язує держави забезпечити всякій особі ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод. Право на захист для будь-якої особи, яка його потребує, забезпечується державою, її компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими владами (ст.2, п.3), тобто створенням системи юридичних механізмів захисту прав і свобод. Із цих позицій у Конституції відведено главу сьому «Право на судовий та інший правний захист».

Серед цих засобів захисту суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина особливо відповідальна і ефективна роль належить суду. У п'яти статтях (46, 47, 48, 49, 50) Конституції передбачено, що кожен може вимагати захисту своїх прав у незалежного та безпосереднього суду або іншого державного органу Словацької Республіки. Кожна особа, права якої були порушені рішенням державного органу, може звернутися до суду з вимогою перегляду законності рішення, якщо інше не передбачене законодавством. Перегляд рішень у справах, що стосуються основних прав і свобод, не може бути виключений із юрисдикції судів.

Згідно ст.46 Конституції кожен має право на відшкодування збитків, які є наслідком незаконного рішення суду чи державного органу або некоректного

офіційного підходу до справи. Це стосується юрисдикції всіх судів. Судочинство в Словаччині на всіх рівнях незалежне від інших органів влади. Принагідно зазначимо, що жодне з питань, що стосується основних прав і свобод, не може вирішуватися народним референдумом (ст. 93).

Відповідно до статті 11 Конституції міжнародні документи з питань прав та свобод людини, ратифіковані Словацькою Республікою та обнародовані згідно з вимогами закону, мають пріоритет перед національними законами за умови, що міжнародні договори та угоди гарантують вищий рівень конституційних прав і свобод.

За статтею 47 кожна особа має право відмовитися давати свідчення, які їй або іншій близькій до неї особі можуть ставитися за вину. Сформульовані в цій статті положення ґрунтуються на нормах моралі, оскільки за загальними правилами за відмову від дачі показань настає кримінальна відповідальність. Громадянин має право на адвоката із самого початку процесу в суді або іншому державному органі.

Відповідно до статті 48 усі мають право на те, щоб їх справа розглядалася публічно, без необґрунтованих зволікань, а також право бути присутнім під час процесу та заперечувати будь-яке свідчення, що дається.

Конституцією передбачено, що лише закон визначає, який вчинок вважається злочином і які покарання або заходи, що обмежують особисті чи майнові права, передбачаються за його здійснення (ст.49).

Вина та покарання для правопорушника визначається лише судами. Кожна обвинувачена у правопорушенні особа вважається невинуватою доти, доки її вину не буде доведено судом. Це положення ґрунтується на принципі презумпції невинуватості людини, відображеному в п.2 ст.14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де зазначається, що кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинуватим, поки винуватість його не буде доведена згідно із законом. Незалежно від того, яким є остаточне рішення – обвинувальним чи виправдальним, жодна особа не може повторно переслідуватися за те саме правопорушення. Цей принцип не

виключає застосування заходів покарання, передбачених законом. Будь-який вчинок визначається злочином та карається законом, який діє на момент вчинення цього злочину. Закон, прийнятий пізніше, може бути застосований лише у випадку, коли він є більш гуманним щодо правопорушника (ст.50).

Положення глави сьомої визначаються рядом нормативно-правових актів, серед них – кримінальний та кримінально-процесуальний кодекси (2005 р.), цивільний (1964 р.) та цивільно-процесуальний (1963 р.) кодекси, закони про суди (2004 р.), про організацію Конституційного Суду Словацької республіки (1993 р.), про злочини (1990 р.), про надання правової допомоги особам, які матеріально не забезпечені (2005 р.), про створення Словацького національного центру з прав людини (1993 р.), про громадського захисника (2001 р.) та ін.[65].

Глава восьма закріплює спільні положення до частини першої та частини другої Конституції Словацької Республіки. В главі знаходять своє відображення наступні положення. Іноземці користуються тими самими основними правами і свободами, що належать громадянам Словаччини, гарантованими цією Конституцією, за винятком прав і свобод, які передбачені виключно для громадян Словацької Республіки (ст.52).

Словацька Республіка надає притулок іноземцям, які переслідуються за здійснення своїх політичних прав і свобод. У наданні такого притулку може бути відмовлено тим особам, дії яких спрямовані на порушення основних прав і свобод людини (ст.53).

Статтею 54 встановлені обмеження щодо права зайняття підприємницькою діяльністю та здійснення політичних прав і свобод суддями та прокурорами, службовцями збройних сил, особами, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з охороною життя та здоров'я людей.

Закони про оборону Словацької Республіки (2002 р.), з питань національної безпеки під час війни, бойових дій (2002 р.), про військову службу (2005 р.), про громадянство Словацької Республіки (1993 р.), про іноземців

(2002 р.), про суди (2004 р.), про прокуратуру (2001 р.) та ін. врегульовують положення статей 51-54 Конституції [66].

Діюча Конституція Словацької Республіки, як і більшість конституцій світу, визнає Словацьку Республіку як суверенну, демократичну, правову державу, котра є вільною від будь-якої ідеології чи релігії (ст.1). Проголошення себе правовою державою є одним із першочергових завдань постсоціалістичних країн, де до влади прийшли демократичні лідери, завдань, які необхідно не тільки декларувати, але й вирішувати. Світова практика доводить, що далеко не всі, у тому числі й демократично розвинуті держави, закріпили аналогічне положення у своїх конституціях. Отже, основною ознакою Словацької Республіки як правової держави є те, що у ній панує і верховенствує закон. Це правило вводиться у ранг конституційного принципу. А тому державні органи, об'єднання громадян, юридичні та фізичні особи, а також інші суб'єкти права, зобов'язані діяти в межах чинної Конституції та відповідно до законів, прийнятих на її основі.

Нова Конституція Словаччини не без підстав, зазначають Штефан Грман та Людовік Гудек, – це нова сторінка в історії словацького народу [67].

За своєю структурою і змістом Конституція Словацької Республіки близька до конституцій багатьох демократичних країн. Надзвичайно важливі сучасні положення, що закріплені в Основному Законі держави, стосуються прав і свобод людини і громадянина, визначають їх правовий статус. Людина, її права і свободи стали головними об'єктами у діяльності країни, що дало можливість розширити систему на основі міжнародних правових актів, наповнити конституцію демократичним змістом і наблизити державу до сприйняття загальнолюдських цінностей в галузі захисту прав.

Нова конституція має юридичну цінність як правовий акт, бо увібрала в себе національний та світовий досвід державотворення, зафіксувала основи співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права із забезпеченням національних інтересів. Конституція віддзеркалює стан спільноти, її географічну, економічну,

демократичну та демографічну характеристики, а також власну традицію державотворення та політичної культури.

У процесі підготовки до вступу у Європейський Союз у законодавстві та Конституції Словацької Республіки відбулися зміни. В ході конституційних реформ вони торкнулися розділу «Суди Словацької Республіки», був створений інститут омбудсмена, зокрема, окремо в Конституції виділено главу 8 розділ 2 про інститут уповноваженого з прав людини.

Внесені зміни та їх суть – вимога часу.

2.3. Етапи інтеграції Словаччини у Євросоюз

Інтеграція у Європейський Союз – один із пріоритетних шляхів розвитку постсоціалістичних країн. Сьогодні партнерство між Євросоюзом і посттоталітарними країнами базується на визнанні спільних цінностей та інтересів, що є ключовим чинником зміцнення миру, стабільності та процвітання країн Європи. Але реалізація даної мети уповільнюється об'єктивними процесами політичної, правової та економічної трансформації нових держав, зокрема, створення ринкової економіки на основі верховенства закону та поваги до прав людини. Європейська інтеграція – це не тільки інтеграція держав, – а і їхніх громадян. А тому серед зобов'язань-принципів про партнерство і співробітництво мають узгоджуватися правові принципи дотримання демократії, поваги і сприяння правам людини.

Словаччина гармонізує свою інституційну систему з Європейським Союзом, що сприяє також її економічному зростанню. Із квоти близько 104 мільярдів доларів, які надійшли в рамках прямих закордонних інвестицій у 1989-1999 роках до всіх країн постсоціалістичної трансформації, близько 55 відсотків було розміщено у п'яти державах Центральної та Східної Європи, які найбільш просунулися як на шляху економічних перетворень, так і в переговорах стосовно членства в Євросоюзі. Це – Чехія, Польща, Угорщина,

Словенія та Естонія. Зарубіжні інвестиції на душу населення у 1989-1999 роках у Чехії становили 1447 доларів, а в Словаччині – 391. У той час в Україні вони сягали лише 55 доларів [68]. Правове забезпечення і економічний стан Чехії та Словаччини дали можливість цим країнам увійти до складу Центральної Європейської Торгової Асоціації (CEFTA).

Поступове просування постсоціалістичних країн шляхом інтеграції до Європейського Союзу зумовлено в першу чергу розвитком їх політичної та правової систем. При цьому слід мати на увазі, що успішна інтеграція здійснюється систематичною цілеспрямованою реалізацією заходів, спрямованих на забезпечення демократії, верховенства права, захист прав і свобод людини і громадянина. У цьому плані акцент повинен робитися не на формальні аспекти, а на реальні процеси, що безпосередньо засвідчують реалізацію демократії та верховенства права.

У контексті даної проблеми провідне місце займає конституція, реальність її норм, її стабільність і здатність до змін, структура місцевих органів влади, спроможність постсоціалістичних країн до неформального запровадження правових механізмів Європейського Союзу. Отже, повинно відбуватися чітке зближення чинного і майбутнього законодавства з законодавством співтовариства на основі поступового приведення внутрідержавного законодавства у відповідність до норм законодавства Європейського Союзу і міжнародного права.

Механізми адаптації законодавств, гармонізації права, нормотворчої діяльності, практичної реалізації щодо приведення різних правових систем у відповідність до єдиних норм і стандартів, потребують сьогодні вдосконалення. Складність та обсяг робіт у цьому плані вимагають комплексного підходу, бо апроксимація і гармонізація права це не просто юридично-технічний процес, а складний і багатогранний. Необхідно створити систему апроксимації права, яка б включала в себе розробку і експертизу нових нормативно-правових актів на предмет їх узгодження з подальшим їх прийняттям, розробку глосарію юридичних термінів і понять національного, європейського і міжнародного

права, механізму застосування цього права, підготовку кадрів для здійснення апроксимації права. Це безпосередньо стосується і України.

Із 1993 року почався відлік історії двох нових незалежних і ментально європейських держав – Словаччини і Чехії. Це невеликий період в історичних вимірах, але значний і вагомий за масштабністю перетворень, що відбулися від «оксамитової революції» 1989 року в Чехословацькій Республіці з її гаслом «знову до Європи» і до реалізації його у 2004 році – стати членом «Великої Європи».

Постсоціалістична Словаччина, яка, як і більшість постсоціалістичних європейських держав, керуючись своїми національними інтересами, спрямувала свої зусилля для реалізації європейського вибору – бути повноправним членом Європейського Союзу.

Наприкінці ХХ століття склалися принципово нові ситуації та виміри відносин між «країнами нової демократії», які обрали шлях інтеграції у Європейський Союз, та країнами, що його склали. Серед факторів, що обумовлювали вплив на інтеграційний процес, були історичні традиції взаємовідносин країн, що почали відновлюватися, а також нове мислення, політичне та економічне співробітництво в реаліях, що склалися в кінці ХХ і на початку ХХІ століть. Саме це і стало одним із стратегічних напрямів розширення інтеграції та обумовило підписання 16 квітня 2003 року в Афінах офіційних документів про прийом у Євросоюз десяти нових країн: Словаччини, Чехії, Угорщини, Словенії, Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Кіпру та Мальти.

Прагнення постсоціалістичних країн до європейської цивілізації, до її загальнолюдських цінностей і надбань, зокрема до ідеалів свободи і демократії, сприяють не тільки створенню єдиного геополітичного простору, а в першу чергу внутрішньої трансформації суспільства, що відповідає загальноєвропейським стандартам. Адже європейська інтеграція – це складний гнучкий процес, що проходить на політико-правових засадах.

Стратегією політики постсоціалістичних країн став європейський вибір. До участі в європейських структурах прагнуть практично всі постсоціалістичні

держави, що зумовлює реалізацію ідеї єдиної Європи, одного європейського дому і стає надбанням народів усього континенту. У «русі до Європи», за словами німецького дослідника Х.Тіммермана, цим країнам необхідно давати не тільки економічну підтримку, але і сприяти у створенні демократичних механізмів та інститутів правової демократичної держави. Це є прямий обов'язок країн Західної Європи з усталеними демократичними традиціями та високим ступенем економічного розвитку [69].

З цією метою і була розроблена Радою Європи «Програма Демосфена», в рамках якої новим демократичним державам надаються спеціалісти-консультанти в галузі плюралістичної демократії, прав людини, механізму їх захисту і правової держави.

Новоутворена Чехо-Словацька Федеративна Республіка (1989 р.) на базі Чехословацької Соціалістичної Республіки проіснувала недовго. Двом народам, які півстоліття знаходилися у рамках спільної держави, не вдалося знайти дієву форму управління, котра б задовольняла їхні національні устремління і функціонувала ефективно. Також зауважимо: ЧСФР із самого початку свого утворення вибрала у зовнішній політиці стратегічний напрям – вступ до Європейського Союзу та північноатлантичних структур.

Нова суверенна держава Словаччина, яка утворилася на основі Конституційного Закону «Про розпуск Чеської і Словацької Федеративної Республіки», прийнятого федеральними зборами 25 листопада 1992 року, почала свою новітню історію з 1 січня 1993 року [70]. Мирне «бархатне розлучення» сприяло усуненню епіцентру конфліктів та загроз миру і стабільності у Центральній Європі. Вже з перших днів самостійна незалежна держава Словаччина спрямувала свої зусилля у зовнішньополітичному курсі на інтеграцію до Європейського Союзу – стати повноправним його членом. Уже в 1993 році вона стає членом Ради Європи. В цей час відбуваються позитивні внутрішні зміни: проходить демократизація політичних інститутів, реформування економіки, відбуваються поліпшення в соціальній сфері, приводиться національне законодавство у відповідність до європейського.

Принагідно відзначимо, що в цей період державі не вистачало кваліфікованих кадрів, оскільки значна частина різного роду функціонерів, в тому числі політиків і дипломатів, залишилася працювати в Чехії.

Для кандидатів у члени Євросоюзу Радою Європи на своєму засіданні в червні 1993 року в Копенгагені вперше були визначені критерії до вступу нових членів із числа постсоціалістичних країн. Критерії стосувалися в першу чергу реформ переходу від планової до ринкової економіки, від однопартійності держави до демократичної системи незалежно чи будуть вони проводитися спільно з Євросоюзом, чи окремо самими державами-кандидатами до Європейського Союзу. Серед інших основних вимог були також:

- стабільність функціонування національних інститутів, що забезпечуватимуть демократію, верховенство законів, прав людини і захисту інтересів національних меншин;
- ринкова економіка;
- конкурентоспроможність на внутрішньому ринку Євросоюзу;
- готовність країни взяти на себе в повному обсязі зобов'язання, що стосуються членства в Євросоюзі [71].

Вимоги до країн-кандидатів розширювалися. Для кожної країни, відповідно до її стану та загальних умов, Рада Європи зробила індивідуальну стратегію входження до Євросоюзу з чітким визначенням пріоритетів, конкретних завдань і термінів їх реалізації. Для прикладу: перед Угорщиною стояло вирішення 88 завдань, Чехією – 90, Словаччиною – 98, а були і такі, що число вимог перевищувало сотню [72]. Хоча Словаччина стала на самостійний шлях інтеграції в 1993 році, але рішення Ради Європи включити Словацьку Республіку до списку країн-кандидатів було прийнято на саміті лише 11 грудня 1999 року в Хельсінкі.

Аналіз трансформаційних перетворень від постсоціалістичної до демократичної держави та входження Словаччини до Євросоюзу дає нам підстави виділити чотири періоди на цьому шляху:

- *перший* – період зламу тоталітарної системи (1989 – 1992 рр.). У цей час проходив докорінний злам тоталітарної системи і була спроба побудови країни народної демократії. На даному етапі проходила переоцінка соціалістичного минулого країни, спроба пояснити феномен необхідності суспільних трансформацій, що мало велике значення для подальшого розвитку суспільних процесів у державі;

- *другий* – період відліку історії самостійної незалежної Словацької Республіки, розбудова інфраструктури демократичної держави і правової системи нового державного ладу, період нестабільності та упущень (1993 – 1997 рр.);

- *третій* – вихід із кризи, що утворилася через небажання уряду просуватись уперед та подальшому розвитку правової держави і її функціональних інститутів (1998 – 1999 рр.);

- *четвертий* – подальше закріплення і вдосконалення розвитку інститутів правової держави з урахуванням упущень і досягнутого власного досвіду та інших постсоціалістичних країн, стабілізації всіх інститутів нового державного ладу та інтеграція у європейський простір – набуття повноправного членства у ЄС. Кожен із етапів характеризується своєрідністю реалізації інтеграційних процесів, мав свої плюси і мінуси.

Важливим досягненням другого етапу стало підписання 4 жовтня 1993 року в Люксембурзі євроінтеграційного документу – «Угоди між Євросоюзом, його членами та Словацькою Республікою». Він мав активізувати роботу на державному рівні щодо вступу Словаччини у Євросоюз. Уряд країни, очолюваний В.Мечіаром, тільки декларував прагнення країни стати в першій хвилі розширення Євросоюзу її повноправним членом, але насправді в цьому плані практично нічого не робив, а його правляча коаліція гальмувала вступ країни до Євросоюзу. У державі, ставши самостійною і незалежною, не проводилися відповідні реформи для досягнення стабільності демократичних інститутів, створення правової держави, дотримання прав людини, захисту національних меншин і т.п. На даному етапі перед Словаччиною ставилися

завдання реалізації загальних умов щодо прийняття її в члени Євросоюзу. Процес інтеграції в цей час показав також обмеженість знань керівництва держави в плані євроінтеграції, його ілюзорність про легкість вступу до Євросоюзу, спростував переконаність про наявний особливий, специфічний шлях розвитку своєї країни, недооцінку реалій, а також важливість виконання умов Європейського Союзу відповідно до секторальної інтеграції.

Із наявних 82 міжнародних документів з прав людини 52 і 30, які відповідно прийняті в рамках ООН і Ради Європи, мають велике значення в комплексі людських прав і національних меншин для постсоціалістичних держав, що інтегрувалися до європейської спільноти. Із 52 документів ООН до 1994 року Словаччина приступила до реалізації 34 документів, а з 1996 – жодного. Що стосується 30 документів Ради Європи з прав людини, коли Словацька Республіка практично починала з нуля, то станом на кінець 1994 року освоїла 5, а до початку червня 1996 року ще 15. З того часу – жодного. Характерною рисою цього періоду було і те, що до виконання 3 із них, вагомих для інтеграції у Євросоюз, Словацька Республіка і не приступала. Це стосується Європейської Соціальної хартії (1961 р.), Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 р.) та Європейської хартії регіональних мов або мов національних меншин (1992 р.) [73].

Для Словаччини характерною рисою була також слабкість і нестабільність державних інститутів, відсутність розвинутої партійної системи, наявність економічної кризи та гострі протиріччя у внутріполітичному житті країни. Відносини Словацької Республіки з Європейським Союзом стали нестабільними, почали погіршуватися, їм притаманна недовіра, демарші та взаємні звинувачення. Крім того, Словаччина проявила себе як ненадійний партнер Західної Європи та своїх сусідів.

У рамках ЧСФР Словаччина була в плані дотримання людських прав на рівні інших постсоціалістичних країн. Із виходом з її складу стан прав людини значно погіршився, незважаючи на те, що в рамках федерації країна визначила шлях інтеграції до Євросоюзу. У 1996 році вона займала передостаннє, а в 1997

– останнє місце серед 10 країн-кандидатів до ЄС. Словаччина перейшла з категорії вільних країн до категорії частково вільних. Світова спільнота засудила політику В.Мечіара з приводу інтеграційних процесів та дотриманням прав людини: країна не спроможна будувати демократію, правову державу та поважати права національних меншин, радикально змінити політичний курс. З цього приводу Європейська комісія констатувала: Словаччина не виконує в достатній мірі вимоги Ради Європи за відсутності стабільності інститутів, їх віддаленості від вирішуваних проблем та розбудови демократії [74].

1997 рік був роком упущень на шляху інтеграції. Наслідком було виключення Словаччини з першої хвилі країн-кандидатів до Євросоюзу. Серед причин, що призвели до цього 55 % опитуваних громадян назвали вину владної коаліції, що не прагне до демократичних перетворень, 48 % виділяють невиконання країною поставлених перед нею умов, 39 % ставлять у вину західні та частину вітчизняних ЗМІ, які створювали негативний образ Словаччини, 31 % звинувачували президента М.Ковача та політичну опозицію [75]. У жовтні 1997 року на питання «Чи схвалюєте ви вступ Словаччини до Євросоюзу?» 74 % респондентів відповіли позитивно, 14 % – негативно, а 12 не визначилися [76]. Висока підтримка населення курсу на євроінтеграцію обумовлена тим, що громадяни Словаччини вбачають у Євросоюзі вигідного торгового партнера (86 %), політичного партнера (79 %) та військового партнера (68 %) [77]. Такий результат давався нелегко, оскільки Словаччина стояла на роздоріжжі, як це характерно і для України, чіткої позиції у влади не було щодо інтеграційних процесів. Це яскраво засвідчує опитування громадян у квітні 1998 року, проведене Інститутом соціологічних досліджень. За вступ до Європейського Союзу проголосувало 24 % опитуваних, до союзу з Росією – 25 %, за нейтралітет Словаччини віддано 8 % голосів, а 43 % не визначилися [78].

У 1997 році у Парламенті Словаччини утворилася комісія – Вибір Народної Ради Словацької Республіки до Європейської інтеграції, яку очолив Маріан Гуска, член партії Рух за демократичну Словаччину (HZDS). Однак вона жодного разу не проявила волю до серйозного аналізу процесів інтеграції.

Усі ці чинники послабили інтеграційні процеси. В загальному підсумку це призвело до негативних наслідків: у грудні 1997 року на саміті в Люксембурзі було прийнято рішення про виключення Словацької Республіки із списку країн, країн першої хвилі розширення Європейського Союзу. Такий результат інтеграційних процесів викликав обурення населення, опозиційних партій і послабив позицію правлячої коаліції на чолі з В.Мечіаром.

З метою моніторингу виконання зобов'язань країнами-кандидатами до Євросоюзу Єврокомісія з 1998 року щорічно публікує доповіді, в яких йдеться про досягнення і упущення країн на шляху інтеграції. На основі цих документів Єврокомісія приймає рішення стосовно кожної країни. Відносно Словацької Республіки цього періоду, необхідно зазначити, що комісія оцінила інтеграційні процеси країни до виборів (вересень 1998 р.) негативно. Словаччині зауважували на недотримання прав людини, обмеженні прав національних меншин, недостатній демократизації, нестабільності словацьких інституцій і т.п. Висновки комісії для Словацької Республіки були невтішні: країна не виконує вимог, висунутих у 1993 році на саміті в Копенгагені.

Із 1998 року Словацька Республіка проводить більш цілеспрямовану підготовку до вступу у Євросоюз та інтенсивніше виконує умови членства. Цьому сприяли радикальні зміни в складі уряду Словаччини, що відбулися після парламентських виборів. Практично в передвиборних програмах усіх партій чільне місце було відведено подальшій інтеграції держави до Євросоюзу та північноатлантичних структур.

1998 рік можна поділити на три етапи: *перший* – до виборів, що характеризувався нестабільністю в країні і реалізацією завдань на шляху до інтеграції, конфліктами із сусідніми державами та міжнародними інституціями; *другий* – проведення виборів і визначення подальшого розвитку країни; *третій* – після виборів – реалізація партійних програм.

До виборів 1998 року влада Словаччини давала позитивну інформацію про країну в дусі: «у Словаччині все в порядку». Представники влади

засвідчували, що країна готова до вступу у Євросоюз. Однак, це був популізм В.Мечіара перед виборами осінню 1998 року.

30 березня 1998 року в Брюсселі відбулися переговори про прийняття в члени Євросоюзу 6 асоційованих держав. Європейська комісія передала представникам урядів країн-кандидатів, в тому числі і Словацької Республіки, ключовий для вступу документ – «Програму партнерства». На її основі мали відбуватися подальші відносини з Євросоюзом, вона мала стати додатковою опорою у виконанні умов, висунутих на саміті в Копенгагені у 1993 році. Приводом для створення такої програми стало невиконання жодною країною поставлених завдань. Стратегія даної програми базувалась на визначені близьких цілей і допомозі Євросоюзом в конкретних галузях, враховуючи специфіку потреб кожного кандидата-країни. Партнерство ЄС і асоційованих країн стало основним інструментом допомоги, мобілізуючим фактором у процесі інтеграції.

Політики, експерти та керівники Євросоюзу напередодні виборів зазначали: нас не цікавить, хто прийде до влади, але ми зацікавлені в тому, як реально зміниться ситуація в напрямках, в яких Словаччина не виконала завдання. А головне – необхідно почекати чи зміни матимуть стабільний і тривалий характер. Наприкінці 1998 року на різних європейських форумах звучала теза: Словаччина взяла добрий курс, але треба почекати чи не зійде вона з магістрального шляху. Євросоюз офіційно прокоментував і наслідки виборів, як виборів вільних і справедливих, як позитивний крок до інтеграції Словацької Республіки до європейських структур. Перед новою владою постало виконання накреслених завдань та зміна внутріполітичної ситуації в країні.

З метою прискорення вступу Словацької Республіки, реалізації невиконаних нею завдань була створена спільна робоча група на високому рівні Єврокомісії та Словаччини, яка приступила до виконання своїх обов'язків уже 20 листопада 1998 року. Вона на чотирьох своїх засіданнях 1999 року

аналізувала і розробляла шлях інтенсивного вступу Словаччини разом із іншими країнами першої хвилі до Євросоюзу.

Ситуація з приводу євроінтеграції змінилася суттєво після виборів. Влада, яку очолив М.Дзурінда, взяла чіткий курс і визначила основні завдання вступу до Євросоюзу, схваливши 24 лютого 1999 року план влади щодо інтеграції країни до Європейського Союзу. Даний план мав реалізувати 7 чітко поставлених завдань. Серед них:

- інституційне забезпечення процесу інтеграції на рівні влади, міністерства внутрішніх справ;
- прийняття закону про використання національними меншинами рідної мови на державному рівні;
- прямі вибори Президента;
- концепція реструктуризації банківської системи, фінансового сектору, приватизації;
- прийняття закону про державну службу;
- комплексна розбудова інститутів регіональної політики;
- гармонізація національного права з правом Євросоюзу.

Це були конкретні кроки, що скорочували шлях інтеграції, сигнал нової влади про те, що Словаччина є країною з новим обличчям, країною, що прагне йти інтенсивно до складу Євросоюзу. Саме з такою місією після виборів відбули представники нової влади до Брюсселю наприкінці 1998 року.

Після виборів 1998 року до влади у Словаччині прийшла демократична коаліція, яка критично поставилася до «мечіаризму». Уряд країни очолив М.Дзурінда. Новій владі вдалося вивести країну із міжнародної ізоляції і створити внутрішні структури та механізми, що сприяли належній підготовці держави до вступу у Євросоюз.

Питання євроінтеграції винесені на перше місце в урядових програмах. Координованість і тісне співробітництво відчутно на рівні органів, що відповідають за євроінтеграцією. Країна прагне компенсувати недоробки, упущення та помилки, допущені наприкінці ХХ століття – першому етапі

євроінтеграції Словаччини, а також чітко визначила для себе темп підготовки до вступу у Євросоюз.

Одним із конкретних проявів Уряду щодо реалізації інтеграційних процесів став «План інтенсифікації Словацької Республіки в Європейський Союз», прийнятий 24 лютого 1999 року. В ньому Словаччина зобов'язалась розвивати тісні стосунки з усіма державами-членами Євросоюзу, а також із своїми сусідами. Зміни в напрямі поліпшення інтеграційних процесів Словаччини знайшли своє відображення в «Регулярній доповіді Європейської комісії про прогрес, досягнутий Словацькою Республікою в підготовці до вступу у Євросоюз» від 13 жовтня 1999 року. В ній, зокрема, зазначалося: «Завдяки переминам, що сталися в Словацькій Республіці в період із вересня 1998 року, ситуація поліпшилася практично в усіх галузях. Можна констатувати, що словацька сторона виконала політичні умови... В економічній галузі Словацька Республіка завдячуючи смілим крокам і рішенням, амбіційній програмі реформ нового уряду наблизилась до рівня країн з розвинутою економікою» [79].

Цей період характерний зрушенням від попередньої невизначеності і втрати перспективності вступу Словацької Республіки до Євросоюзу до конкретного стабільного поступу на шляху інтеграції, виконання позицій до рівня інших країн першої хвилі. Євросоюзом у грудні 1998 р. Словаччині було надано матеріальну допомогу в розмірі 50 млн. євро (3,4 мільярда словацьких крон) для інтенсивної інтеграції країни в Євросоюз та прискоренню реальних результатів.

Влада М.Дзурінди спрямувала свої зусилля на найшвидшу ліквідацію негативу попередньої влади в інтеграції країни та взяла курс на прискорення інтеграційних процесів, що дало змогу вивести країну з міжнародної ізоляції. 1999 рік був для Словаччини переломним у зусиллях подальшої євроінтеграції.

Позитивні зміни цього періоду щодо взаємовідносин Словацької Республіки і Європейського Союзу були схвально оцінені Європарламентом, а його депутати висловили словацькому уряду свою підтримку. 11 грудня 1999

року на саміті в Гельсінкі було прийнято рішення про включення Словацької Республіки в число країн-кандидатів Євросоюзу з якими вже велися переговори. Цей факт є свідченням найбільшого успіху зовнішньої політики нового словацького уряду, очолюваного М.Дзуріндою.

Четвертий період (2000-2003 рр.) був завершальним у реалізації завдань Словацької Республіки на шляху вступу до Євросоюзу. Характерною рисою його було і значне поліпшення міжнародного становища країни та активізація вирішення завдань щодо завершення демократизації суспільства, внесення змін до Конституції СР, проведення економічних реформ, реформування судової системи, інших правоохоронних інституцій, введення нового інституту забезпечення прав і свобод громадян – уповноваженого з прав людини (омбудсмена), забезпечення прав національних меншин та гармонізації національного права з правом Євросоюзу. Зауважимо, що апроксимація національного права з правом європейським була основою для набуття Словаччиною членства у Євросоюзі. Кожна асоційована країна, в тому числі і Словаччина, повинна була чітко реалізувати офіційний документ – програму про прийняття *acquis communautaire* (спільного доробку), тобто того, що було створено за час існування європейського співтовариства, і має сприйматися як факт тими країнами, що вступають до Євросоюзу. Тобто, *acquis communautaire* (спільний доробок) не підлягає обговоренню і не може бути змінений або усунений шляхом переговорів. На Гельсінському саміті (грудень 2000 р.) Словацькій Республіці було дозволено подальше виконання завдань на шляху євроінтеграції.

Із цією метою влада країни поставила перед міністерствами завдання – вирішити стабільність у виконанні гармонізації національного права, визначити першочерговість прийняття законів та персонально посилити відповідальність за цю ділянку роботи. Міжнародні експерти зазначили, що Словаччина виконує євростандарти в плані прав людини, хоча ще наявні в країні прояви расизму стосовно ромів.

Необхідно відзначити і таке суттєве зрушення у поглядах громадян як довіра до Євросоюзу. Станом на травень 2000 року довіра зросла на 10 % – з 44 до 54 відсотків [80]. Це був значний крок і незаперечний факт зміцнення шансів на вступ Словацької Республіки до Євросоюзу.

Темпи євроінтеграції, взяті в кінці 1998 року, країна зберегла в четвертому періоді (2000 – 2003 рр.) аж до її входження у Євросоюз. Це знайшло своє відображення в «Регулярній доповіді....» 2000 року. Європейська комісія оцінила поступ Словацької Республіки у виконанні умов членства. Перш за все вона виокремила досягнення в плані консолідації демократичної системи і забезпеченні нормального функціонування державних інститутів, позитивні зрушення в підходах і вирішенні проблем національних меншин [81].

На подальшу реалізацію завдань євроінтеграції та його темпів, взятих урядом Словаччини, в цей період могли суттєво вплинути (як і в 1998 році) парламентські вибори 2002 року. Напередодні виборів виникли побоювання з приводу їх результатів і небажаної зміни вектору в політиці Словацької Республіки. В.Мечіар і його партія отримали більшість голосів, однак уряд сформував і очолив М.Дзурінда. До нового уряду прихильно поставився і Євросоюз. За цей період Словаччина вжила максимальних заходів для виконання поставлених завдань.

Референдум з приводу вступу Словацької Республіки до Євросоюзу, що проходив уже 16 – 17 травня 2003 року напередодні вступу до Європейського Союзу, в порівнянні з референдумом 1998 року, засвідчив іншу картину. За вступ проголосувало 92,4 %, проти 6 %. Найвищий показник у 59,4 % був у Братіславському краї, найнижчий 47,5 % - у Жилінському та Тренчинському краях [82].

Словаччина поставила перед собою амбітну мету: завершити реалізацію всіх статей-вимог, щоб у 2004 році бути прийнятою до Євросоюзу в першій хвилі країн-кандидатів. Значно посилила свою роботу і дипломатична служба Словаччини. Реалізації мети сприяла співпраця на високому рівні – Уряду, Народної Ради та Президента у пов'язі з політичними та громадськими

організаціями. Таке зближення і співпраця на міжнародній і внутріполітичній сценах позитивно було оцінено і за кордоном. У цей час Бельгія сприяє зусиллям Словацької Республіки стати повноправним членом Євросоюзу. Досягнення Словаччини визнані на саміті у Франції (Ніцца, 11 грудня 2001 р.)

У цей період плідно працює Міністерство закордонних справ у напрямках двосторонніх зв'язків із країнами Євросоюзу та на рівні Брюсселя. Домінує робота над завершенням гармонізації прав і свобод людини і громадянина, прийнято закон про вибори до Європарламенту.

Словаччині та Литві вдалося випередити інші країни-кандидати у виконанні поставлених завдань. 16 квітня 2003 року в Афінах було підписано угоду про вступ 10 нових країн до Європейського союзу, в тому числі і Словаччини. Із 1 травня 2004 року Словацька Республіка разом із Чехією, Угорщиною, Польщею, Словенією, Литвою, Латвією, Естонією, Кіпром і Мальтою стала повноправним членом Європейського Союзу. Цьому передувала велика робота, в тому числі і проведення в країні референдуму про вступ до Євросоюзу. Адже з приводу вступу країни до Євросоюзу були різні думки. Мова йшла про плюси і мінуси євроінтеграції. Серед позитиву відзначалося: стабільність у державі, зміцнення міжнародних і економічних позицій, участь у прийнятті рішень на рівні Євросоюзу, отримання інвестицій та сучасних технологій, доступ до єдиного ринку та фінансових дотацій і структурних фондів Євросоюзу і т.п. До негативу відносилось: часткова втрата суверенності в плані митної, торгової, сільськогосподарської політики, технічних і екологічних норм, розширення кордонів Європейського Союзу і посилення притоку в погранрайони нелегалів.

Референдум з приводу вступу Словаччини до Євросоюзу дав такі результати: із 2196990 чол. (52,15 % населення країни), що брали участь у голосуванні, 92,46 % проголосували за вступ, 6,25 – проти [83].

Наслідки референдуму були схвалені Народною Радою, однак 10 членів Комуністичної партії Словаччини були проти. 14 представників країни на правах спостерігачів почали брати участь у роботі Європарламенту. 9 квітня

2003 року у Європарламенті відбулося голосування за прийняття Словацької Республіки до Євросоюзу. Із 567 членів за вступ Словаччини проголосувало 521, проти – 21 і 25 утрималися [84]. Це був час успішного завершення процесу вступу до Євросоюзу.

Входження Словацької Республіки до Європейського Союзу – це не тільки закономірний природній процес об'єднання географічно близьких держав на основі принципів демократії, ринкової економіки, що сприяє поліпшенню відносини між ними, а й історично зумовлена спорідненість народу та його еліти із Заходом.

2.4. Досвід Словаччини для України

З огляду на пройдений Словацькою Республікою шлях євроінтеграції, її досвід можна врахувати і на теренах України: що варто взяти, а від чого відмовитися; як досягти іміджу сталості та передбачуваності держави. Сьогодні Євросоюз – це не статична, а динамічна в географічному плані модель. Євросоюз, як і Європа, в цілому, сьогодні не став ще збалансованою великою державою, оскільки, за словами Е.Тоффлера, ми живемо в час, коли вся структура влади, існуюча дотепер, набирає іншу форму, ми вступаємо в сферу метаморфоз влади. Однак Європа володіє грандіозною всеохоплюючою стратегією, мета якої – провести перестановку в регіональному і світовому співвідношенні сил [85].

У сучасних умовах, заявляє С.Хантінгтон, питання «На якому ви боці?» змінюється більш принциповим – «Хто ви?». Через те кожна країна повинна мати чітку відповідь, суть якої в культурній ідентичності країни, що й визначає її місце в світовій політиці, а також її друзів і ворогів. Саме взаємини культури і регіоналізму найкраще проявляються в економічній інтеграції, зазначає С.Хантінгтон, виділяючи чотири її ступені: 1) зони вільної торгівлі; 2) митні союзи; 3) спільні ринки; 4) економічні союзи [86].

Шлях європейської інтеграції став для України не лише пріоритетом зовнішньої політики, а й рушійною силою внутрішніх перетворень і реформ, складовою національної ідеї. Такий курс нашої держави є наслідком ментальності громадян, прагненням бачити свою державу в Єдиній Європі. Для України це є життєвою необхідністю, втіленням її прагнення досягти високих стандартів добробуту громадян і громадянського суспільства, правової держави та соціально орієнтованої ринкової економіки. Однак цей процес вимагає мобілізації всього суспільства й кардинальної зміни свідомості значної кількості громадян. А тому першочерговим завданням сьогодні є не обговорення дати вступу до Європейського Союзу, а концентрація зусиль на успішній адаптації законодавства, послідовному здійсненні демократичних і ринкових перетворень в Україні.

Ефективність процесу адаптації залежить від кадрового забезпечення – фахівців належного рівня і спрямування: юридична освіта у сфері європейського та національного права, вільне володіння іноземною (в переважній більшості англійською чи французькою) мовою. Адже законодавча техніка – ціла наука, прикладна дисципліна для юристів, яку, нажаль, у вузах не вивчають.

Правда, останнім часом у цьому напрямі є позитивні зміни. Заслуговує уваги започаткування систематичних академічних студій у цій перспективній і актуальній для України сфері. У 2002 році відбувся перший випуск студентів за спеціалізацією «Європейське право» в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Протягом 2003 року одразу в декількох провідних правничих вузах України створені кафедри європейського права, і, таким чином, покладено початок цьому процесу.

Проте, в цілому освіта в українських вузах потерпає від недостатньої кваліфікації викладачів у сфері європейського права. Нерозв'язаною на сьогодні залишається проблема післядипломної освіти кращих випускників українських правничих шкіл у провідних європейських університетах. Те саме стосується й сфери підвищення кваліфікації державних службовців та суддів.

Державною Програмою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки, затвердженою Указом Президента України від 13 грудня 2003 року N 1433/2003, передбачені заходи, спрямовані на забезпечення потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівцях з високим рівнем професіоналізму, здатних компетентно й відповідально на державному, регіональному та місцевому рівнях виконувати завдання щодо реалізації стратегії інтеграції України до ЄС та НАТО [87].

Послідовна і цілеспрямована робота в цьому напрямі забезпечить ефективність наближення національного права з європейським і міжнародним і стане вагомим критерієм оцінки прав і свобод людини і громадянина.

Вступ України до Євросоюзу, на наш погляд, шлях складний і неоднозначний. У цьому плані немає одностайної думки як з боку України, так і Євросоюзу, який при сьогоднішній ситуації накреслив Україні шлях Євроінтеграції довжиною в десятиліття, а можливо і взагалі буде для нашої держави закритий. Тому не можна не прислухатися до прогнозів С.Хантінгтона, який визначив кордони Євросоюзу. На питання «Де закінчується Європа?», він дає однозначну відповідь: «Європа закінчується там, де закінчується західне християнство і починається іслам та православ'я». Він вважає, що Україна відноситься до групи «розколотих країн», країн, в яких великі групи належать до різних культур. Сама лінія розколу між цивілізаціями, що відділяє Захід від православ'я, проходить по її центру вже декілька століть.

Ускладнення відносин із Євросоюзом можуть призвести до тісної співпраці України з Росією, як великою країною з регіональними і цивілізаційними інтересами. Ці відносини можуть розвиватися трьома шляхами: 1) спільного розвитку; 2) розколу України по лінії розлому на дві частини (західну і східну), остання увійде до складу Росії; 3) Україна залишиться єдиною, незалежною, розколотою і буде тісно співпрацювати з Росією. Українсько-російські відносини мають для Східної Європи таке

значення, як франко-німецькі для Західної. Саме Україна і Росія являють собою стержень, необхідний для єдності православного світу [88].

Сьогоднішні реалії євроінтеграції України складні. На цьому шляху виникає ряд проблем як з боку України, так і Євросоюзу. Їх можна вирішити толерантно обопільними зусиллями і взаєморозумінням, шукаючи шляхи реалізації, а не конфронтації.

Прогнозування є ризикованою і невдячною справою. Однак моделювати цей процес вкрай необхідно, базуючись як на досягненнях теорії, так і практики. Серед вирішальних факторів трансформації України у Євросоюз на сучасному етапі є такі:

- курс Президента України на євроінтеграцію;
- західна Європа є одним із найбагатших і найбезпечніших регіонів світу;
- політична та економічна стабільність України та виваженість і послідовність у внутрішній і зовнішній політиці;
- налаштованість молоді, порівняно із старшим поколінням, проєвропейськи та їхні ціннісні орієнтації, що є близькими до цінностей їхніх ровесників з країн Євросоюзу;
- менші регіональні відмінності серед молоді, що дає можливість зміцнення політичної стабільності та об'єднання країни;
- Україна з великим економічним ринком, кваліфікованою і досить дешевою робочою силою може посилити позиції Європейського Союзу у конкуренції з американським та азійським ринками;
- наявність у Євросоюзу інноваційного потенціалу та розвинутих технологій;
- Україна є воротами між Сходом і Заходом;
- спільне вирішення проблем національних меншин, що забезпечить зниження рівня внутрішньої конфліктності;
- розширення транскордонної співпраці як однієї з реальних і ефективних складових механізму євроінтеграції;

- прагматичні інтереси Брюсселя і Києва збігаються, що посилює курс України на європейську інтеграцію.

Однак на цьому шляху виникає ряд проблем, які ми вже наводили, та нові. Серед останніх можна виокремити такі:

- створення нових переходів на кордонах;

- спрощений візовий прикордонний режим та довгостроковість віз. Процес лібералізації режиму кордону, що тривав з 1989 року, а тепер майже повністю припинився;

- налагодження системного процесу євроінтеграції України, оскільки попередні зміни носили виключно зовнішній, поверхневий характер;

- ефективне функціонування «Єврорегіонів», як це показали Нідерланди та Німеччина на прикладі потужного економічного розвитку. Адже у Європі взаємодіють не так держави в цілому, як їхні окремі регіони між собою. В Україні при нинішньому стані місцевого самоврядування це поки не ефективно. Тому потрібен реальний підхід до місцевого самоврядування, відмова від жорсткої централізації;

- програма «Східне партнерство», запропонована Україні з боку Заходу та інших держав, це не програма реальної інтеграції, а відповідна директива щодо закриття своїх кордонів перед Україною. Вона не дає нічого. Для її реалізації виділяються кошти для облаштування кордону України і робить його більш непроникливим для нелегалів, що створює нові проблеми Україні (повернення їх на батьківщину, створення умов для їх тимчасового перебування і т.п.);

- подолання гострих внутрішніх конфліктів та розбудова України як правової прогнозованої держави;

- викорінення корупції в органах державної влади, що є важливою вимогою об'єднаної Європи. У цьому плані ухвалені парламентом України закони «Про засади запобігання та протидії корупції» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень». Однак у цих нормативних актах міститься невідповідність з конституцією України. Необхідно внести зміни до антикорупційних законів, щоб чим скоріш почати

виконувати норми законодавства. Причинами корупції в Україні є: закритість влади; соціальна незахищеність державних службовців і високий рівень впливу бізнесу на владні структури; пасивність громадськості. Президент України зацікавлений у подоланні корупції та відновленні довіри українських громадян до влади. З його ініціативи був створений Національний антикорупційний комітет на який він покладає великі надії. Рішення про створення нового антикорупційного державного органу було одним із перших прийнятих на новій посаді. Адже від ефективності боротьби з корупцією залежить показник готовності України до європейської інтеграції.

Міжнародний досвід, в тому числі і Словаччини, засвідчує, що боротьба з цим явищем ефективна за умови її комплексного характеру, охопленості якнайбільше сфер життєдіяльності держави, коли перебуває в центрі уваги і влади, і громадськості.

Антикорупційні законодавства європейських країн зближуються, з них усувають принципові відмінності. В результаті ця тенденція обумовила створення загальноєвропейського кримінального права про відповідальність за такі діяння у рамках Конвенції про кримінальну відповідальність та корупційні злочини Ради Європи 1999 року, де сконцентовано міжнародний досвід законодавчого забезпечення боротьби з корупцією. Прийняття останньої якраз і зобов'язує державу – члена Ради Європи – передбачати в національному законодавстві загальноєвропейські норми про відповідальність за корупцію. Правове поле не стільки служить для покарання, скільки служить для запобігання і попередження подібних злочинів.

З огляду на стратегічний політичний вибір України, наявність у європейських держав вікових демократичних традицій та певного досвіду протидії корупційним проявам, зазначена конвенція є орієнтиром при формуванні українського правового поля боротьби з корупцією. Реалізація його наблизить Україну до рівня розвинутих європейських країн та усуне перешкоди для її інтегрування в європейське співтовариство.

Крім цього, Україні, за оцінками експертів, необхідно сьогодні привести до 80 відсотків вітчизняної законодавчої бази до стандартів Євросоюзу. На думку видатного міжнародного діяча і політика Хав'єра Солани, офіційний Київ повинен продовжувати рух в напрямі інтеграції в Європейський Союз. Однак, щоб цей рух був успішним, українській владі необхідно розвивати співпрацю з МВФ, а також не забувати про свої обов'язки перед Всесвітньою Торговою Організацією (ВТО). Ще одним важливим фактором успішної європейської інтеграції України він вважає реформу енергетичного сектора. Х.Солана з приводу процесу реформ в Україні зазначив, що деякі реформи можна було провести раніше, але якщо цього не було зроблено, необхідно їх проводити зараз. Краще це зробити тепер жорстким шляхом, ніж ніколи не робити [89].

Формулою успіху євроінтеграції може слугувати і Чехія. При розбудові Чеської Республіки Президент В.Гавел узяв на озброєння кредо Т.Масарика : «Головне – не боятися і не красти». Ось формула успіху. Таким чином Гавел уникнув головної небезпеки, яка чатує на всіх нових політиків – атрофування совісті.

Ефективно реалізувати програму «Україна – Європейський Союз» можна лише за умови рівноправності учасників. Україна поки виступала об'єктом, а не суб'єктом такої політики. Крім того, вона повинна мати чітку ідеологію. Перш за все це повинно проявитися у більш виваженій і раціональній внутрішній і зовнішній політиці.

Однак, слушною з цього приводу є позиція В.Тация: «не можна адміністративно без врахування історичних, соціальних реалій переносити і впроваджувати в суспільну, зокрема правову, свідомість демократичні стандарти чужого суспільного життя» [90].

Сьогодні Україні необхідно перейти до реальних кроків реформування, а не імітації модернізації. У процесі євроінтеграції ми вже маємо деякі успіхи. І серед них те, що у березні 2012 року Україна та Євросоюз парафували Угоду про асоціацію, чим підтверджено досягнуті 22 грудня 2011 року домовленості.

Ця Угода змінить чинну з 1998 року Угоду про партнерство та співробітництво як правову основу їх відносин. Обидві сторони сьогодні докладають зусиль і заходів, необхідних для підготовки і підписання Угоди про асоціацію.

ВИСНОВКИ

Постсоціалістична Словаччина, взявши курс на Європейську інтеграцію, здійснила перехід від тоталітаризму до демократії мирним, еволюційним шляхом на основі суспільного консенсусу та домовленостей, що були досягнуті правлячими і опозиційними силами країни. Цей процес проходив, як правило, з урахуванням минулого досвіду країни, реалій сьогодення та моделюванням перспективи в майбутнє. Процес був спрямований у русло системності, супроводжувався інтенсивним розвитком правосвідомості і правовідносин з характерними рисами самоутвердження і самореалізації. Системна трансформація забезпечила зміни у суспільстві, чим Словацька Республіка отримала міжнародне визнання.

Комплексний характер змін у постсоціалістичній Словаччині зумовлений як внутрішніми, так і зовнішніми факторами.

Внутрішні фактори – історичний досвід державотворення, ідейний плюралізм, створення нових політичних партій різної ідейної спрямованості, чітка і послідовна демократизація життя суспільства, наявність волі керівництва держави до здійснення радикальних реформ, створення нової Конституції і правової бази функціонування демократичної держави та механізму захисту прав і свобод людини і громадянина, практичне реформування структури органів державної влади та їх функцій, взяття лідерами правлячих партій на себе відповідальність за долю народу і держави, прояви їх рішучості, наполегливості і послідовності у реформених перетвореннях, чітка і злагоджена переорієнтація зовнішньої політики з метою входження країни до загальноєвропейських і трансатлантичних структур, тобто від гасла «оксамитової революції» «Назад до Європи» до його реалізації у 2004 році стати повноправним членом Євросоюзу.

Зовнішні – зміна геополітичної ситуації на континенті Європи і зокрема в країнах Центральної Європи (розпад СРСР і Варшавського блоку країн соціалістичної співдружності), підтримка Словаччини країнами західної

демократії, становлення Словацької Республіки активним суб'єктом формування сприятливого середовища добросусідських відносин.

Результати аналізу даної проблеми засвідчують, що Словаччина, керуючись своїми національними інтересами, спрямувала всі свої зусилля на побудову такої правової системи, котра б змогла регулювати функціонування принципово нових положень прав і свобод людини і громадянина, механізму їх захисту, що загальноновизнані на міжнародному рівні, а найголовнішою соціальною цінністю для суспільства є людина, її права та механізм їх захисту. З цією метою держава приєдналася до міжнародних Договорів і вдосконалила національне законодавство. При цьому слід зауважити, що зближення (апроксимація) національного права з міжнародним – це складний і багатоаспектний процес, але це процес поступового вдосконалення і адаптації. Саме цим шляхом, шляхом комплементарності (доповнення, довершення та взаємодоповнювання) була досягнута повна компатибельність (сполученість) з комунітарним правом – оригінальною правовою системою, що володіє правом міжнародним і правом внутрідержавним. Таким чином, один із позитивних наслідків для громадян постсоціалістичних країн, в тому числі і Словаччини, що стали членами Ради Європи, – очевидний: відкрилася можливість користуватися міжнародним правовим захистом Європейського Суду з прав людини. Отже, відбулося перетворення Європейської конвенції з прав людини на частину національного законодавства.

Законодавча база у сфері національної політики визначається Конституцією Словаччини, Законом Про громадянство, Законами Про мови, Про національні меншини. Нормативні положення базуються на загальноприйнятих демократичних засадах та європейських нормах і відповідають міжнародним конвенціям і угодам, які підписав словацький уряд. Держава враховує проблему щодо прав і свобод національних меншин у відповідності до вимог сьогодення та міжнародних документів. Проголошені права вільного розвитку національних меншин знаходять сьогодні свою практичну реалізацію.

Європейська історія та практика вирішення даної проблеми підтверджують, що права і свободи людини, національних меншин та етнічних груп, їх розвиток у поліетнічних країнах Європи є вкрай актуальними для забезпечення стабільності, демократизму, миру не тільки в окремих країнах, але і на всьому європейському континенті. Через те справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, мовну, релігійну самобутність кожної особи, а й створювати необхідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності. Сьогодні такий підхід стає одним із провідних політико-правових напрямів діяльності держав, орієнтиром при розробці правових актів із врахуванням національної специфіки, історичного розвитку, зокрема історико-правових та політичних традицій. З усього наведеного випливає, що тільки та держава, яка базується на демократичних принципах, може забезпечити права і вільний розвиток людини, громадянина, національних та етнічних меншин, котрі проживають на її території.

Магістральною лінією у побудові правової демократичної держави стало забезпечення прав і свобод людини та механізму їх захисту як на внутрідержавному, так і міжнародному рівнях. З цією метою проведено чимало цілеспрямованих реформ на демократичний розвиток суспільства в інтересах прав людини та їх захисту, що сприяло вдосконаленню правової системи і є свідченням встановлення в Словаччині фактично нового порядку в галузі захисту прав і свобод людини.

Найбільш масштабні поправки, зміни і доповнення стосуються конституційної реформи. За нашими підрахунками вони перевищують майже сотні позицій. І характеризуються широкомасштабністю, ґрунтовністю, а головне – комплексним підходом.

Європейський вибір Словаччиною підтвердив її прихильність до суспільства, побудованого на засадах плюралізму, верховенства права та поваги до прав людини, гармонізації національного законодавства з системою Європейського права та дотримання європейських правових норм на практиці. Політичні, правові та економічні перетворення, що відбулися в Словацькій

Республіці, проклали шлях країні до Європейської спільноти – вступу у травні 2004 року в Євросоюз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Донеллі Джек. Що таке право людини / Вступ до прав людини. – Без вихідних даних. – С. 3-7.
2. Крылов С.Б. История создания Организации Объединенных Наций. Разработка текста Устава ООН (1944 - 1945). Под ред.: Тункин Г.И. - М.: Изд-во ИМО, 1960. - 343 с.; Манов Б.Г. ООН и содействие осуществлению соглашений о правах человека. Отв. ред.: Чхиквадзе В.М. - М.: Наука, 1986. - 112 с.
3. Опришко В. Питання трансформації Європейського права в законодавство України / Право України. – 2001. – №2. – С.28.
4. Права человека: история, теория и практика. Пособие / Б.Назаров и др. – М.: Русслит., 1995. – 302 с.; Лемак В.В. Теорія держави для юристів і політологів. Навчальний посібник. – Ужгород, Ужгородська міська друкарня, 2002. – 293 с.
5. Лукашева Е.А. Права человека: Учебник. 2-е изд. перераб. и доп. - М.: Норма, 2009 - 560 с.
6. Оніщенко Н. М. Держава, право і особа // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 27. – с.9.
7. Шемшученко Ю. Передмова / Мармазов В.Є., Піляєв І.С. Рада Європи: політико правовий механізм інтеграції. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2000. – С.3.
8. Лемак В.В. Теорія держави для юристів і політологів. Навчальний посібник. – Ужгород, Ужгородська міська друкарня, 2002. – С. 81-82.
9. Сінкотта Говард. Що таке демократія? – Інформаційне агентство Сполучених Штатів, серпень, 1992. – С. 11-12.
10. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве: – М., 1995. – 135 с.; Kartaschkin V.A. Common Global Home / Human Rights for the 21-st century: foundation for responsible hope; a US – host-Soviet dialogue / edited by Peter Juviler and Brtram Gross with Vladimir

Kartashkin and Elena Lukashova. N.-Y., 1993. P.223-227; Gross B., Kartaschkin V. Goals for a Stronger United Nations / Human rights for the 21-st century: foundations for responsible hope : a U.S.-post-Soviet dialogue / edited by Peter Juviler and Brtram Gross with Vladimir Kartashkin and Elena Lukashova. N.-Y. P.228-233.

11. П.Рабінович. Права людини: уніфікація назв та розмаїття змісту (теоретико-методологічні зауваги) // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2001. – число 21. – С.191.

12. Лукашева Е.А. Структура прав еловека и гражданина / Права человека: Учебник. 2-е изд. перераб. и доп. - М.: Норма, 2009 – С.132-133.

13. Костюк В. Л. Соціальні права: особливості Конституції України як джерела права // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1999. – Вип. 4. – С. 113-118.

14. Гончаренко О. М. Співвідношення економічних прав з іншими правами людини і громадянина в Україні // Право України. – 2004. – № 9. – С. 55 (55-58); Фролов Ю. М. Економічні права і свободи людини і громадянина: до теорії питання // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 20. – С. 170.

15. Гончаренко О. М. Поняття і зміст економічних прав // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 25. – С. 182.

16. Степашко В. Реалізація екологічних прав громадян // Право України. – 2005. – № 9. – С. 28-33.

17. Капицин В. М. Права человека и механизмы их защиты. – М.: ИКФ “ЭКМОС”, 2003. – С.49.

18. Конституція незалежної України / За ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – С.120.

19. Конституція України: Офіційний текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. – Автор-упоряд. М.І.Хавронюк. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – С. 18-19.

20. Рабінович П. М. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції // Український часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С.19.

21. Рабінович П. М. Соціальна сутність прав людини: у світлі потребового підходу // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1(40). – С.8.

22. Конституція України: Офіційний текст. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина. – Автор-упоряд. М.І.Хавронюк. – К.: Парламентське видавництво, 1999. – С. 6, 7, 19.

23. Керимов Д.А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. – М., Аванта, 2001. – С.93; Дунаева Л. Партийна система в умовах модернізації суспільства: світовий досвід і Україна. Автореф. дис...канд. політ. наук. – К., 2001. – С.8; Нгуєн Ван Зунг. Теоретичні проблеми взаємодії гілок влади у пострадянських суспільствах. Автореф. дис...канд. політ. наук. – К., 2000. – С.13; Нижник Н., Лемак В. Постсоціалістична держава: теоретико-правові проблеми. – Ужгород, Вид-во УжНУ, 2003. – С.8-20; Кудрявцев В.Н. Социальные деформации (причины, механизмы и пути преодоления). – М., 1992. – С.8-9.

24. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины – основной закон государства и общества. – Харьков, 2001. – С.206-207.

25. Тодика О. Специфіка державності перехідного періоду і проблеми народовладдя // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Випуск 42. – С. 143-151.

26. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели // Полис. – 1996. - №5. – С.32-38.

27. O'Donnell G. Transition from Authoritarian Rule / G.O'Donnell, P.C.Schmitter // Tentative Conclusions about Uncertain Democracies [Text]. – Baltimore; London: Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.

28. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство // Вопросы философии. – 1994. – № 3. – С.37-48.
29. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М., 2003. – С.86.
30. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003. – С.128.
31. Даймонд Л. Пошла ли «третья волна» демократизации? // Полис. – 1999. – № 1. – С.15.
32. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. – М., 2003; Мадатов А. Пространственно временные измерения демократии // Общественные науки и современность. – 1998. – №1; Харитоновна О. Генезис демократии (Попытка реконструкции логики транзитологических моделей) // Полис. – 1996. – №5.
33. Політологія посткомунізму. – К.: Політична думка, 1995. – С.106.
34. Демократические процессы. Центр Мониторинга Демократических процессов «Кворум» // <http://www.cmdp-kvorum.org/democratic-process>.
35. Радченко О. Демократичний транзит як механізм реформування державного управління: світові моделі та проблеми застосування // www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/.../+Radchenko.pdf.
36. Радченко О. Демократичний транзит як механізм реформування державного управління: світові моделі та проблеми застосування // www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/.../+Radchenko.pdf.
37. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. – Ужгород: Ліра, 2002. – С.12, 52; Приходько В. Розпад Чесько-словацької федерації в контексті постсоціалістичної трансформації // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип.11. – Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2004. – С.205.
38. Лемак В. Державно-правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації. – Ужгород: Ліра, 2002. – С.54.

39. Гордон Л.П. Социально-экономические права человека: своеобразие и особенности / Общественные науки и современность. – М., 1997. – № 3. – С. 36.

40. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики/ Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Харків. – 2008. – С.11.

41. Ústava Slovenskej Republiky č. 460/1992 Zb., ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných ústavným zákonom č. 244/1998 Z. z., ústavným zákonom č. 9/1999 Z. z., ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., ústavným zákonom č. 140/2004 Z. z. a ústavným zákonom č. 323/2004 Z. z. // www.nrsr.sk/sub/language_free/ustava_sk.doc. Надалі посилатимемося на це джерело, вказуючи при цьому лише статті Конституції.

42. Zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, zákon č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení neskorších predpisov.

43. Права человека и судопроизводство. Собрание международных документов. – USIA Regional Program Office, Vienna. – С. 7, 99, 236.

44. Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov; zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov; zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov; zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov; zákon č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby v znení neskorších predpisov; zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov; zákon č.

330/2007 Z. z. o registri trestov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov; vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 648/2008 Z. z. o rozsahu vykonávania rozhodnutí, opatrení a úkonov trestného konania vo vyšetrovaní alebo skrátenom vyšetrovaní v znení vyhlášky č. 159/2009 Z. z.; zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; vládne nariadenie č. 131/1950 Zb. ktorým sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení osôb povolanych na službu v brannej moci a ich rodinných príslušníkov v znení neskorších predpisov; vládne nariadenie 209/1949 Zb. ktorým sa vykonáva branný zákon; zákon č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 444/2006 Z. z.)/

45. Zákon č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov; zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov; zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov; zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v znení neskorších predpisov; zákon č. 275/2006 Z. z. o informačných systémoch verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 503/2007 Z. z.); Zákon č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

46. Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov; zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov; zákon č. 182/1993 Z. z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších predpisov; zákon č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) v znení neskorších predpisov; zákon č. 669/2007 Z. z. o jednorazových mimoriadnych opatreniach v príprave niektorých stavieb diaľnic a ciest pre motorové

vozidlá a o doplnení zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov; zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov; zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov; zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

47. Zákon č. 507/2001 Z. z. o poštových službách v znení neskorších predpisov; zákon č. 199/2004 Z. z. Colný zákon a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

48. Zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov; zákon č. 647/2007 Z. z. o cestovných dokladoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 445/2008 Z. z.; zákona č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov; zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 480/2002 Z. z. o azyly a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

49. Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov; zákon 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi a náboženských spoločností štátom.

50. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov; zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; vládne nariadenie č. 131/1950 Zb. ktorým sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení osôb povolaných na službu v brannej moci a ich rodinných príslušníkov v znení neskorších predpisov; vládne nariadenie 209/1949 Zb. ktorým sa vykonáva branný zákon; zákon č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 444/2006 Z. z.); zákon č.

346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

51. Права человека и судопроизводство. Собрание международных документов. – USIA Regional Program Office, Vienna. – С. 101.

52. Права человека и судопроизводство. Собрание международных документов. – USIA Regional Program Office, Vienna. – С. 238.

53. Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v znení neskorších predpisov; zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. telekomunikáciách v znení neskorších predpisov; zákon č. 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase v znení neskorších predpisov; zákon č. 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii v znení neskorších predpisov; zákon č. 167/2008 Z. z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon); zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej v znení neskorších predpisov; zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

54. Zákon č. 211/2000 Z. z. o slobodnom prístupe k informáciám a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o slobode informácií) v znení neskorších predpisov; zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. telekomunikáciách v znení neskorších predpisov; zákon č. 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase v znení neskorších predpisov; zákon č. 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii v znení neskorších predpisov; zákon č. 167/2008 Z. z. o periodickej tlači a agentúrnom spravodajstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tlačový zákon); zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej v znení neskorších predpisov; zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

55. Zákon č. 84/1990 Zb. o zhromažďovanom práve v znení neskorších predpisov; zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov; zákon č. 85/2005 o politických stranách a politických hnutiach v znení neskorších predpisov.

56. Zákon č. 46/1999 Z. z. o spôsobe voľby prezidenta Slovenskej republiky, o ľudovom hlasovaní o jeho odvolaní a o doplnení niektorých ďalších zákonov; zákon č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov; zákon č. 346/1990 Zb. o voľbách do samosprávy obcí v znení neskorších predpisov; zákon č. 303/2001 Z. z. o voľbách do orgánov samosprávnych krajov a o doplnení Občianskeho súdneho poriadku v znení zákona č. 335/2007 Z. z.; zákon č. 564/1992 Zb. o spôsobe vykonania referenda v znení neskorších predpisov; zákon č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov; zákon č. 564/1992 Zb. o spôsobe vykonania referenda v znení neskorších predpisov.

57. Zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov; zákon č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji v znení zákona č. 53/2009 Z. z.; zákon č. 125/1996 Z. z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému; zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939 - 1989 a o založení Ústavu pamäti národa a o doplnení niektorých zákonov (zákon o pamäti národa) v znení neskorších predpisov.

58. Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z.; zákon č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín v znení neskorších predpisov; nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 221/1999 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20% obyvateľstva; zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov; zákon č.

372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov; zákona č. 564/2001 Z. z. o verejnom ochrancovi práv v znení neskorších predpisov.

59. Zákon č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov; zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov; zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 174/2008 Z. z.).

60. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov; zákon č. 400/2009 Z. z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov; zákon č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme v znení neskorších predpisov; nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 341/2004 Z. z. ktorým sa ustanovujú katalógy pracovných činností pri výkone práce vo verejnom záujme a o ich zmenách a dopĺňaní v znení neskorších predpisov; zákon č. 124/2006 Z. z. o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 117/2002 Z. z. o minimálnych požiadavkách na bezpečnosť a ochranu zdravia zamestnancov pri banskej činnosti a dobývaní ložísk nevyhradených nerastov; nariadenie vlády č. 391/2006 Z. z. o minimálnych bezpečnostných a zdravotných požiadavkách na pracovisko; nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 392/2006 Z. z. o minimálnych bezpečnostných a zdravotných požiadavkách pri používaní pracovných prostriedkov; nariadenie vlády SR č. 395/2006 Z. z. o minimálnych požiadavkách na poskytovanie a používanie osobných ochranných pracovných prostriedkov.

61. Zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov; zákon č. 126/2006 Z. z. o verejnom zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; nariadenie vlády č. 286/2004 Z. z. ktorým sa ustanovuje zoznam prác a pracovísk, ktoré sú zakázané mladistvým zamestnancom, a ktorým sa ustanovujú niektoré povinnosti zamestnávateľom pri zamestnávaní mladistvých zamestnancov; zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov; zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí

a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 27/2009 Z. z.); zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákon č. 27/2009 Z. z.)

62. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov znení neskorších predpisov; zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 320/2008 Z. z. o základnej škole; vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 282/2009 Z. z. o stredných školách.

63. Zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom (autorský zákon) v znení neskorších predpisov; zákon č. 61/2000 Z. z. o osvetovej činnosti v znení zákona č. 416/2001 Z. z.; zákon č. 384/1997 Z. z. o divadelnej činnosti v znení zákona č. 416/2001 Z. z.

64. Zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov; zákon č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 245/2003 Z. z. o integrovanej prevencii a kontrole znečisťovania životného prostredia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 364/2004 Z. z. o vodách a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon) v znení neskorších predpisov; zákon č. 478/2002 Z. z. o ochrane ovzdušia a ktorým sa dopĺňa zákon č. 401/1998 Z. z. o poplatkoch za znečisťovanie ovzdušia v znení neskorších predpisov (zákon o ovzduší) v znení neskorších predpisov; zákon č. 205/2004 Z. z. o

zhromažďovaní, uchovávaní a šírení informácií o životnom prostredí v znení neskorších predpisov.

65. Zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov; zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov; zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov; zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov; zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov; zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov; zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene.

66. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov; zákon č. 319/2002 Z. z. o obrane Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov; zákon č. 570/2005 Z. z. o brannej povinnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov; zákon č. 48/2002 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov; zákon č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre v znení neskorších predpisov.

67. German Stefan, Hudek L'udovit. Ustavny vyvoj // Ustava Slovenskej republiky. Strucny komentar. – Bratislava, 1992. – S. 10.

68. Колодко Гжегож В. Глобалізація і перспективи розвитку постсоціалістичних країн. – К.: Основні цінності, 2002. (Сер. «Сучасна думка»). – С. 97-98.

69. Актуальные проблемы Европы: экономика, политика, идеология. – М., 1993. – Выпуск 3. – С.85.
70. Ústavní zákon o rozpusteni České a Slovenské Federativní Republiky. – Praha, 1992.
71. Accession criteria (Copenhagen criteria) // Official Journal of the European Communities. – 1993. L. 123. P. 47.
72. Biela kniha. Priprava asociovaných krajín strednej a východnej Európy na integráciu do vnútorného trhu únie. – Bratislava, 1995.
73. Kusý Miroslav. Stav ľudských práv // Slovensko. 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998. – Bratislava, 1997. – S.141.
74. Agenda 2000 – Commission opinion on Slovakia's Application for Membership of the European Union, 1997; Bakker, E: Growing Isolation; Political and Ethnic Tensions in the Slovak Republic. Helsinki Monitor, 1998, Vol.9, № 1.
75. Inštitút pre verejné otázky.– Bratislava, IRI/FOKUS október 1997. – S. 28.
76. Názory. Informačný bulletin 1997, č. 4. Bratislava. – S. 64.
77. Alner, J. Občania Slovenska výrazne podporujú vstup do EÚ. Národná obroda, 5. 6. 1998.
78. Inštitút pre verejné otázky.– Bratislava, IRI/FOKUS apríl 1998. – S. 44.
79. Pravidelná správa Európskej komisie o pokroku dosiahnutom SR v príprave na vstup do EU, 1999 // www.foreign.gov.sk.
80. Inštitút pre verejné otázky. – Bratislava, IRI/FOKUS maj 2000. – S. 15
81. Európska komisia: Pravidelná správa o pripravenosti Slovenskej republiky r vstupu do EÚ za rok 2000. Brusel, 8.11.2000.
82. Mesežnikov Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán / Slovensko. 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti – Bratislava, 2003. – S.55.
83. Referendum o vstupe Slovenskej republiky do Európskej Únie // www.government.gov.sk.
84. Slovensko. 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti – Bratislava, 2003. – S.777.

85. Гоффлер Э. Метаморфозы власти. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – С.22-23.

86. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: Издательство АСТ, 2003. – С.196.

87. Державна програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки // <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/6624.htm>.

88. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: Издательство АСТ, 2003. – С.255-259.

89. Хавьер Солана. Чтобы идти вперед, необходимо играть по правилам. А в Украине любят играть с правилами // Факты. – 2010. – 3 апреля. – С.4.

90. Тацій В. Методологія конституційної реформи // Урядовий кур'єр. – 2003. – 9 квіт.; Тацій В. Методологічні засади конституційної реформи // Юридичний Вісник України. – 2003. – 12-18 квіт.

Турияниця В.В.

Т 89

ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНА СЛОВАЧЧИНА: ТРАНСФОРМАЦІЯ У ДЕМОКРАТИЧНУ ДЕРЖАВУ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: Навчальний посібник. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла», 2012. – с.

ISBN

У навчальному посібнику розглянуто теоретико-методологічні засади та еволюцію правової думки щодо прав і свобод людини і громадянина, міжнародні нормативно-правові акти, подано підходи до класифікації і трактування змісту прав і свобод, вказано сучасні тенденції вдосконалення прав і свобод.

На основі постсоціалістичної Словаччини проаналізовано трансформацію її в демократичну державу, закріплення, класифікацію та вдосконалення конституційних прав і свобод на етапах інтеграції у Євросоюз та можливість використання досвіду для України.

Посібник призначений для науковців, викладачів і студентів юридичних факультетів. Він стане корисним також і тим, кого цікавлять проблеми сучасної теорії та практики прав і свобод людини і громадянина.

**ББК Х 9 (4 Слов.) 304
УДК 342.72 (437. 61)**

Навчальне видання
Вікторія Василівна ТУРЯНИЦЯ

**ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНА СЛОВАЧЧИНА: ТРАНСФОРМАЦІЯ
У ДЕМОКРАТИЧНУ ДЕРЖАВУ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

Навчальний посібник

Набір, коректура та дизайн авторські

Підписано до друку 2012
Формат . Гарнітура .
Папір офсетний. Ум. друк. арк. .
Обл. вид. арк. . Наклад 500 прим.
Зам. .

Видавництво УжНУ «Говерла», м.Ужгород, вул.Капітульна, 18. Тел.3-32-48.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів продукції – Серія 3 т № 32.